

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 13, Issue: 6, December 2021

www.historystudies.net

20. YÜZYILIN BAŞINDA PROTETAN MİSYONERLERCE DÜZENLENMİŞ KAHİRE VE LEKNEV İSLAM DÜNYASI KONFERANSLARI

*Cairo and Leknev Islamic World Conferences Organized by Protestant Missionaries
at the Beginning of the 20th Century*

Dr. Öğr. Gör. Uğur Topcu

Sakarya Üniversitesi

utopcu@sakarya.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9626-2982

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 02.08.2021
Kabul Tarihi-Accepted Date : 17.12.2021
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1065

Atıf – Citation:

Uğur Topcu, "20. Yüzyılın Başında Protestan Misyonerlerce
Düzenlenmiş Kahire ve Leknev İslam Dünyası Konferansları",
History Studies, 13/6, Aralık 2021, s. 1901-1926.

20. YÜZYILIN BAŞINDA PROTESTAN MİSYONERLERCE DÜZENLENMİŞ KAHİRE VE LEKNEV İSLAM DÜNYASI KONFERANSLARI

Cairo and Leknev Islamic World Conferences Organized by Protestant Missionaries at the Beginning of the 20th Century

Dr. Öğr. Gör. Uğur Topçu

Öz

Modern misyoner hareketleri Protestanlığın güç kazandığı Amerika Birleşik Devletleri ve bazı Avrupa ülkeleri tarafından 19. yüzyılın başlarından itibaren çok etkin bir şekilde uygulamaya konmuştu. Müslümanlara yönelik olarak 20. yüzyılın başlarında yoğunlaşan misyonerlik çalışmaları ise emperyalist hedeflere de hizmet ederek günümüze kadar uzanan süreçte Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları ülkeleri sadece dini anlamda değil, aynı zamanda siyasi, ekonomik ve kültürel manada da önemli ölçüde etkilemişti. *American Board of Commissioners of Foreign Missions (ABCFM)* adlı misyoner örgüte bağlı misyonerlerin önderliğinde, yoğunlaşan Müslüman dünyaya yönelik misyonerlik faaliyetlerinin değerlendirilmesi için 1906 yılında Kahire’de, *The Mohammedan World of Today* (Günümüzde Müslüman Dünyası) adlı birinci Müslüman dünyası konferansı organize edilmişti. Bu önemli konferansın ardından 1911 yılında, Müslüman dünyasında değişen durumları değerlendirmek için Hindistan’a bağlı Leknev’da *Islam and Missions* (İslam ve Misyon) adında bir diğer önemli konferans gerçekleştirilmişti. 1906 ve 1911 Protestan misyoner konferanslarına katılan konuşmacılar, 20. yüzyılın başındaki misyonerlik faaliyetlerini ve Müslüman dünyanın o dönemdeki durumunu açıkça gözler önüne sermişler, dünyanın çeşitli bölgelerindeki Müslümanların siyasi, kültürel ve dini yaşamlarını ve onlara yönelik yapılmış veya yapılması planlanan evanjelist çalışmaları detaylı bir şekilde anlatmışlardı. Bu makalede, adı geçen konferanslar ve bu konferanslarda sunulan bildirilerde öne çıkan hususlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, ABCFM, Misyoner Konferansları

Abstract

Modern missionary movements were put into practice very effectively from the beginning of the 19th century by the United States of America and some European countries, where Protestantism gained strength. While missionary work towards Muslims was intensifying at the beginning of the 20th century, it served the imperialist goals as well and had a significant impact not only in the religious sense, but also in the political, economic and cultural sense of the countries where Muslims lived intensely in the process extending to the present day. In Cairo in 1906, to evaluate those activities towards the Muslim world, the first Muslim world conference called “The Mohammedan World of Today” was organized under the leadership of the missionaries affiliated with the missionary organization called American Board of Commissioners of Foreign Missions (ABCFM). After this important conference, another important conference called “Islam and Missions” was held in Leknev, India in 1911 to evaluate the changing situations in the Muslim world. Speakers attending the conferences clearly revealed the missionary activities at the beginning of the 20th century and the situation of the Muslim world at that time, and explained in detail the political, cultural and religious lives of Muslims in various parts of the world, and the evangelical studies that were made or planned for them. In this article, the conferences mentioned and the prominent issues in the proceedings presented at these conferences are evaluated.

Keywords: Missionary Activities, ABCFM, Missionary Conferences

Giriş

16. yüzyılın başından itibaren tüm dünyayı etkileyen Protestan reformu, İngiltere ve Avrupa'dan yapılan göçlerle Kuzey Amerika'da kabul görmüş, güçlenmiş ve özellikle bu kıtada kurulan misyoner örgütleriyle bütün dünyaya yayılmıştı.¹ Amerika'nın evanjelist Protestanları, Hıristiyan misyonerliğinin öncüsü kabul edilen Pavlus'u (*Saint Paul the Apostle*) takip etmiş ve İncil'deki "Dünya'nın her yanına gidin ve yeryüzündeki her yaratığa Müjde'yi (İncil'i) anlatınız!" emrini uygulamaya koymayı hedeflemişlerdi.² Bunun yanında, tüm insanlığın kurtuluşu için Tanrı'nın Amerikan halkını görevlendirdiğine ve kendilerinin de müjdeciler olduklarına inanmışlardı.³ Bu bağlamda, modern misyoner hareketleri 19. yüzyılın başlarından itibaren yoğunluk kazanmıştı.⁴ Bu misyoner hareketlerinde birçok farklı akıma bağlı Protestan cemiyetler kurulmuştu.⁵ Bunlardan en tesirlisi, ağırlıklı olarak Puriten akımın temsilcilerinden Kongregasyonalistlerce kurulan ve kısaca Amerikan Board olarak bilinen *American Board of Commissioners of Foreign Missions (ABCFM)* olmuştur.⁶

¹ Mustafa Numan Malkoç, "Günümüz Türkiye'sinde Protestanlık", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006, s. x. Latince "missio" kökünden gelen "misyon" kelimesi, Hıristiyan ilahiyatında Hıristiyanlık inancını Hıristiyan olmayanlara sunmak için görevlendirilen grupların gerçekleştirdikleri çalışmalarını bir bütün olarak ifade etmektedir. Bu çalışmalarını gerçekleştiren kişiye ise "misyoner" denir. (Şinasi Gündüz -Mahmut Aydın, *Misyonerlik*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2002, s. 13,59). Tarihi seyri içerisinde misyon ve misyonerler kelimeleri gelişim göstererek özellikle 20. yüzyılda devletler arası emperyalist mücadelede en önemli araçlardan biri olmuştur. Nüfuz mücadelesinde, ticari ve stratejik bölgelere hâkim olma mücadelesinde de misyonerler kullanılmıştır. (Erdal Açıkse, "Misyonerliğin Tanım ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", *Müdafa-i Hukuk*, S. 72, Ağustos 2004, s. 30-31). 16. yüzyıla kadar neredeyse benzer yayılım gücü ve hızı gösteren Hıristiyanlıkla Müslümanlık arasındaki denge bu yüzyıl sonrasında Avrupa'daki gelişmelerle değişir. Dünya, merkezinde Batı ülkelerinin olduğu global bir ekonomik sisteme doğru dönüşüm geçirirken, bu dönüşüm aynı zamanda Hıristiyanlığın hem "fetih" ve hem de "davet" aracılığıyla küresel ölçekte bir yaygınlığa ulaşmasının maddi altyapısını hazırlar. Yeni kıtaların fethi ve deniz yollarının keşfi misyonerlik çalışmalarını farklı dünyalara, yeni coğrafyalara taşır. (Esra Danacıoğlu Tamur, "Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19. yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu'nda Protestan Misyoner Faaliyetler", *ÇTTAD*, C.5, S.12, Bahar 2006, s. 4).

² "Evanjelizm" en kısa tanımı ile Hıristiyan İncili'nin vaaz edilmesi anlamını taşır. Evanjelist kelimesi ise Grekçe "eu-angelos" kelimesinden türemiştir ve "iyi haber getiren" manasında kullanılmıştır. Bu ifade İncil için de kullanıldığından, dört İncil'in yazarları olan Matta, Markos, Luka ve Yuhanna ilk "Evanjelistler" olarak kabul edilir. (Ali İbra Güngör, *Evanjelikler*, İlgü Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016, s. 12,13). Zamanla "evanjelizm" kavramı "müjde" veya "müjdecilikle" ilişkin olarak da kullanılmış ve "evanjelistler" Mesih'in iyi haberini dünyaya paylaşan müjdeciler olarak kendilerini tanımlamışlardır. (Patricia M. Lyons, *What is Evangelism?*, Church Publishing, New York, 2019, s. 1). Mark 16:15.

³ 20. yüzyılın başlarından itibaren, çalışma alanlarındaki önyargıları yıkmak için emperyalist bir anlam taşıyan "misyonerlik" tabiri yerine, İncil'in taşıdığı anlamı insanlara ileten manasında "evanjelizm" kelimesi tercih edilmeye başlanmıştır. (Mustafa Numan Malkoç, "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", ed. Ömer Faruk Harman, *İSAI, Tartışmalı İlim Toplantı Serisi- 43*, İstanbul, 2004, s. 161-162).

⁴ Modern Protestan misyonerliği sadece Amerika'da yaşanan bir gelişme değildir. 19. ve 20. yüzyılda Batı- Avrupa'da da büyük bir yükseliş göstermiştir. Almanya, Fransa, İsveç, Hollanda ve Belçika gibi ülkelerde birçok misyoner yetiştiren enstitü açılmış; donanımlı misyonerler bu kurumlarda yetiştirilmiştir. (Remzi Kılıç, "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S.9, Niğde, 2006, s. 329).

⁵ Amerikalı misyonerler çeşitli misyoner teşkilatların görevlisi olarak dünyanın dört bir yanına dağılmışlardır. Örnek olarak, özellikle Ortadoğu olarak adlandırılan bölgede faaliyet gösteren şu teşkilatlardan bahsedilebilir; Mormon Kilisesi, Amerikan Reformist Kilise, Amerikan Board (ABCFM), Presbiteryan Kilise Dış Misyona Kurulu, Amerikan İncil Cemiyeti, Pentekostal Misyonerler Cemiyeti, İncil Misyonerleri Birliği, Amerikan Metodist Episkopal Misyona Teşkilatı. (Mehmet Ali Doğan, "Theses and Dissertations on the American Missioanary Activities in the Middle East", *International Journal of Turcologia*, , Vol. 12, No. 23, 2017, s. 152).

⁶ *American Board of Commissioners of Foreign Missions (ABCFM)* sonraki kısımlarda kısaca "Amerikan Board" olarak isimlendirilecektir. Bu misyoner örgütün kuruluş öyküsü ve faaliyetleri için bkz. Fred Field Goodsell, *You Shall Be My Witness*, ABCFM, Boston, 1959, William E. Strong, *The Story Of The American Board*, The Pilgrim Press, Boston, 1910 ve Mehmet Ali Doğan, "American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and Nominal Christians: Elias Riggs (1810-1901) and American missionary activities in the Ottoman Empire", The

1810'lu yıllardaki ilk toplantılarında Amerika kıtasındaki dinsizleri Hristiyanlığa döndürmeyi hedefleyen Board misyonerleri, daha sonraları Yahudilere yönelmeyi ve bundan sonra da Müslümanlara yönelik çalışmayı planlamışlardı. James L. Barton'un da *Türkiye'de Gündoğumu* adıyla kitaplaşan anılarında belirttiği gibi, modern havariler olan Amerikan Protestan misyonerleri Haçlılardan farklı olarak ruhani bir fetih amacı ile hareket ediyorlardı. Yeni kurulan bir devlet olarak ABD, Osmanlı'nın siyasi ve ekonomik yönden paylaşılması savaşına Avrupa devletlerinden sonra katılmıştı. Sahnede olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın yanında bir de Amerikalılar rekabeti daha da kızıştırmıştı.⁷ Bu rekabette ABD, üst düzey bir eğitimle yetiştirdiği misyonerlerini devreye sokmuştu.⁸ Pliny Fisk ve Levi Parsons 1820'lerin başında meşhur Yedi Kilise'yi içine alacak şekilde Anadolu'da; yine Pliny Fisk Jonas King ile birlikte 1823 yılında Tebes'e kadar Nil boyunda; William Goodell ve Eli Smith 1821-1827 yılları arasındaki çeşitli zamanlarda Filistin'de ve Suriye'nin büyük bir kısmında keşif gezilerinde bulunmuşlardı.⁹ Ayrıca Jonas King üç senesini Suriye'de geçirdikten sonra İzmir'e geçmiş, 1826'da kısa bir süre İstanbul'da bulunduktan sonra tekrar İzmir'e dönmüştür.¹⁰ Amerikan Board misyonerleri bölgede devreye girdikleri bu dönemlerde İngiliz meslektaşlarının izini takip etmişler ve onların himayesinde çok hızlı bir şekilde faaliyet alanlarını genişletmişlerdi.¹¹

Amerikan Board ve benzeri cemiyetler, görevlendirdikleri misyonerler için çeşitli faaliyet alanları belirlemişlerdi.¹² Özellikle 19. yüzyıldan itibaren buldukları bölgelerin ihtiyaçları

University of Utah, Department of Languages and Literature, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Salt Lake City, 2013. Ayrıca, bu örgütün arşivleri içinde bulunan *Missionary Herald* dergileri ve *Annual Reports of The ABCFM For Foreign Missions* yıllık raporları incelenebilir. <https://catalog.hathitrust.org/Record/005909183> ve <https://catalog.hathitrust.org/Record/000641185>. Erişim Tarihi: 20.05.2019.

⁷ Çağrı Erhan, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Yay., Ankara, 2000, s. 135-140.

⁸ Örneğin Hindistan'daki Amerikan misyonunun kurucularından Samuel Newell (1784-1821), Harvard Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Andover İlahiyat Okulu'nda yüksek ihtisasını tamamlamış ve Hindistan yolculuğuna çıkmadan önce de tıp alanında eğitim almıştır. (<https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/n-o-p-q/newell-harriet-atwood-1793-1812/>, E. T. 28.11.2021).

⁹ Ömer Turan, "Amerikan Misyonerlerinden E. Smith ve H.G.O Dwight'e Göre 1830-1831 Yıllarında Ermeniler", *XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002) - Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 2, 2. Kısım, Ankara, 2005, s. 1460-1461.

¹⁰ Joseph K. Greene, *Leaving The Levant*, The Pilgrim Press, Boston, 1916, s. 66.

¹¹ Ayşe Aksu, *Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner-Levi Parsons ve Pliny Fisk'in Anadolu ve Kudüs Seyahat Raporları*, Dergah Yayınları, İstanbul, 2015, s. 16-17. 1818 yılında ilk olarak Filistin bölgesine ulaşan Amerikan Board misyonerleri, 1876'da faaliyet alanlarını ve Osmanlı topraklarındaki kadrolarını hayli genişletmişlerdi. Örneğin, Batı Türkiye Misyonu'nundaki 6 istasyonda 24 misyoner görev yaparken, aynı yıl Merkezi Türkiye Misyonu'nda Antep ve Maraş istasyonları bulunmaktaydı. Doğu Türkiye Misyonu ise Harput, Erzurum, Van ve Mardin istasyonlarından oluşmaktaydı. Misyonda 30 kilise, 13 misyoner (bunlardan 2 tanesi aynı zamanda doktordur), 1 doktor, 20 kadın yardımcı misyoner, 20 papaz, 28 vaiz, 86 öğretmen ve 64 yardımcı vardı. (*Annual Report of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Riverside Press, Boston, 1876, s. 21-22, 33-34, 41-42). Protestan mabedinin açılması ve özellikle 1856 Islahat Fermanının sağladığı geniş hürriyet ortamı, İngiliz, Amerikan ve Alman misyonerlerinin, Suriye ve Lübnan'ın çeşitli mntıklarına dağılarak propaganda faaliyetlerini hızlandırmalarına imkân sağladı. Amerikalılar, özel okullar vasıtasıyla özellikle Ermeniler arasında bu mezhebin yayılmasına gayret ettiler. (Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anun Yönetimi*, Risale Yay., İstanbul, 1990, s. 70-71.)

¹² Amerikan Board'dan başka yine Amerika'da kurulmuş çok sayıda misyoner örgütten söz etmek mümkündür. Örneğin; "American Baptist Missionary Union" (1814), "Methodist Episcopal Church Missionary Society" (1819) ve "Board of Foreign Missions of the Presbyterian Church" (1862) gibi. İngiltere merkezli "Church Missionary Society" ise bu alandaki en öncü kurumlardan biridir. Bu örgütle ilgili detaylı bilgi için bkz.; Eugene Stock, *The History of the Church Missionary Society*, C. 4, CMS, London, 1916. Amerikan Board gerçekleştirdiği toplantılarda misyonerlerin gittikleri bölgelerde ne şekilde çalışmalarda bulunmaları gerektiğini belirtiyordu. Onların ifadelerine göre, misyonerlerimizin birinci vazifesi İncil'i sesli bir şekilde vaaz etmektir. Bununla birlikte dağıtılmak üzere Kutsal Kitap nüshaları hazırlamakta bir diğer önemli vazifeyi teşkil ediyordu. Eğitim verilecek okullar ve açılacak kiliseler için uygun yerlerin tespit edilmesi ve sahip olunan imkanlar dahilinde vakit kaybetmeden bu kurumların açılması ve orada bizzat eğitim verilmesi onlardan bekleniyordu. Daha sonraki evrede yerel yardımcıları yoluyla bu kurumların kendi kendilerini geliştirmeleri sağlanmalıydı. İçinde bulunulan toplumun nasıl ıslah edileceğine dair çeşitli yöntemlerin de uygulanması misyonerlerin çalışmalarının bir diğer aşamasıydı. Eğitim kurumları ve kiliselerin yanında, tıbbi hizmet veren dispanser ve hastaneleri kullanmak ve ayrıca çeşitli sosyal örgütleri faaliyete geçirmek misyonerlerin faaliyet alanına dahildi. (Goodsell, *You Shall Be My Witness*, s. 35).

doğrultusunda faaliyetlerini yaygınlaştıran misyonerler, çocuklara ve kadınlara yönelik eğitim kurumları açma işine özel bir önem vermişler; bunun yanında, çokça ihtiyaç duyulan tıbbi hizmeti sağlayan kurumları işler hale getirmişlerdi.¹³ Uygur Kocabaşoğlu'nun deyimi ile "sondaj çalışması" peşinde ömürlerinin önemli bir kısmını gönderildikleri yabancı topraklarda geçiren misyonerler, gönderdikleri paha biçilmez bilgilerle, kendi ülkelerindeki kamuoyunun maddi ve manevi desteğini aldıkları gibi, ülke politikalarının belirlenmesinde de etkili olabilmişlerdi.¹⁴ Bu yönleriyle misyonerlerin faaliyetleri ikili ülke ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktaydı.¹⁵ Bunun yanında çalıştıkları topraklarda çeşitli grupları yönlendirerek siyasi ve dini karışıklıklara sebebiyet vermişlerdi.¹⁶ Örneğin, İslam'la ilişkin çeşitli reformist fikir akımlarını ve bu akımların temsilcilerini gizli ve açıktan desteklemişlerdi.¹⁷ İdealist hedeflerle dünyanın dört bir yanına gönderilen misyonerler, emperyalist devletlerin denetim alanlarının oluşumuna katkıda bulunmuşlar ve misyonerliğin tanımı dahilindeki görevleri olan Hıristiyanlığı yayma faaliyetlerinden daha ziyade siyasal çalışmalar içinde bulunmuşlardı.¹⁸

Tüm misyonerlik faaliyetleri genel hatlarıyla değerlendirildiğinde, ülkelerinin gönül elçisi, diplomatı, eğitimcisi, doktoru, din adamı, askeri ve istihbarat elemanı gibi çalışan misyonerlerin, görev yaptıkları ülkeler üzerindeki yıkıcı faaliyetleri neticesinde ülkelerin parçalara bölünmeye yüz tuttuğu görülebilmekteydi. Misyonerler hizmet ettikleri batılı devletlerin "öncü birlikleri" gibi görev yaparak, bu güçlere bir müdahale ve yerleşme sahası yaratmayı başarmışlardı.¹⁹

¹³ Uğur İnan, *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015, s. 11-12.

¹⁴ Örneğin Henry Harris Jessup adındaki misyoner hayatının elli üç yılını Suriye'de geçirmiş ve bu bölgeyle ilgili tüm bildiklerini *Fifty-Three Years in Syria* adlı kitabında paylaşmıştır. Amerikan Board misyoneri Elias Riggs ise 1800'lü yıllarda Osmanlı Devleti'ne ait topraklarda 60 yıl civarında görev yaparak adından söz ettirmiştir. Bu meşhur misyoner hakkında yapılmış bir tez çalışması için bkz.; Mehmet Ali Doğan, "American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) and Nominal Christians: Elias Riggs (1810-1901) and American missionary activities in the Ottoman Empire", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Department of Languages and Literature, The University of Utah, Mayıs, 2013.

¹⁵ Haluk Selvi-Kurtuluş Demirkol, "Osmanlı Devleti'nde Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hukuku ve Karşılaşılan Bazı Problemler", *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 331.

¹⁶ Misyonerleri, sadece dinlerini yaymaya çalışan masum ve çalışkan neferler olarak adlandırmak doğru olmaz. Dünya genelinde nerede bir karışıklık çıksa bir misyoner izine mutlaka rastlanır. Örneğin, Osmanlıda Bulgar isyanlarının fitilini ateşleyen Amerikalı misyonerlerin kurduğu Robert kolejinden mezun Bulgar çocukları idi. Bitlis'te çıkan Ermeni isyanlarında sürekli olarak bir Amerikalı misyonerin adı geçmektedir. Harput'ta çıkan isyanlarda ilk bildiri Amerikan Fırat Koleji'nin duvarlarına asılmıştı. 1910 yılında Amerikan misyonerlerin Türkiye topraklarında 430 okulu ve 23.474 öğrencisi mevcuttu. (Uygur Kocabaşoğlu, "Amerikan Okulları", *Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 496).

¹⁷ 1906 yılında Kahire'de yapılan misyoner toplantısında Kuzey Hindistan'daki çalışmaları anlatan E.M. Wherry adındaki misyoner, Seyyid Ahmet Han ve Mirza Gulam Ahmet tarafından başlatılan reformist hareketlerin, İslam dinindeki ayrılıkları artırması bakımından son derece ümit verici olduğunu ve bunların desteklenmesi gerektiğini ifade etmişti. (E. M. Wherry, "Islam in North India", *The Mohammedan World of Today*, ed. S.M. Zwemer- E.M. Wherry- James L. Barton, The Young People's Missionary Movement, New York, 1906, s. 153). Yine aynı konferansta, Mısır'daki İslam'ın durumunu anlatan Andrew Watson, Hıristiyan ve Yahudi kasapların kestığı hayvanların etlerinin Müslümanlarca yenilmesinde bir mahzur olmadığını söyleyen ve bankadan alınan kredilerde faiz ödemenin dinen sakıncalı olmadığını savunan Müftü Muhammed Abduh'un reformist fikirlerinin önemine vurgu yapmıştı. (A. Watson, "Islam in Egypt", *The Mohammedan World of Today*, New York, 1906, s. 33,34). 1911 yılında Leknev'de yapılan bir diğer misyoner konferansında söz alan Canon Weithbrecht ise, Hindistan'da yaşamış Molla Abdullah Çakralavi adlı bir reformistten bahsetmiş; onun Kur'an'da yazanlar dışında başka hiçbir şeyi kabul etmediğini ve İslam'ın beş şartını kendine göre yorumlayarak değiştirdiğini söyleyerek bu kişiyi ön plana çıkarmıştır. (Canon Weithbrecht, "Reform Movements in India", *Islam and Missions*, New York, 1911, s. 279-280).

¹⁸ İnan, *age*, s.13.

¹⁹ Samet Yüce, *Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Gertrude Bell*, Nizamiye Akademi, İstanbul, 2016, s. 126, 131. Özetle, misyonerlerin tüm faaliyet alanlarında kullandığı ortak metotlardan ilki kültürü tanıma ve keşif gezileri yapmaktır. Daha sonra, yerel dili öğrenme, vaaz etme, İncil'i yerel dillere çevirme, yerel dilde dini risaleler yayınlama, matbaa kurma, İncil ve dini risale dağıtım, okullar açılması gibi yöntemlerle faaliyetler sürdürülür. (Ayşe Aksu, "Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Anadolu'sundaki Eğitim Faaliyetleri (1820-1900) Ve Bunun Osmanlı

Osmanlı toprakları dahil tüm dünyada üstün bir gayretle çalışmalarda bulunan misyonerler, yine de karşılarında en dirençli kuvvet olarak Müslümanlığı bulmuşlardı.²⁰ Kökenleri Haçlı Seferleri'ne kadar uzanan hilal- haç kavgasını farklı bir boyutta hayata geçiren yeni nesil Hristiyanlar, Müslüman yönetimi altındaki kökleri eski tarihlere dayanan doğu Hristiyan kiliselerine ve özellikle Gregoryan kilisesine bağlı Ermenilere yönelik çalışmalara ağırlık vermişlerdi.²¹ Ancak Müslümanlara yönelik çalışmaları yeterli bulmayan bir takım misyoner tarafından düzenlenen konferanslar aracılığıyla da İslam'a yönelik çalışmaları bir kenara koymadıklarını ve umutlarını kaybetmediklerini göstermişlerdi. Bu konferanslarda sunum yapan kıdemli misyonerler, Müslümanların toplumsal, geleneksel ve kültürel kodlarını çözebilmek için yıllarca görev yaptıkları bölgelerden topladıkları eşsiz bilgileri meslektaşlarıyla paylaşmışlardı.²² Bu konferansların içeriği misyonerlerin çalışma yöntemleri ve hedeflerini açıkça ortaya koymaktaydı.

1. 1906 Kahire Birinci İslam Dünyası Misyoner Konferansı

20. yüzyılın başında İslam dünyasına yönelik faaliyet gösteren misyonerleri bir araya getiren ilk geniş çaplı konferans olma özelliğini taşıyan Kahire Konferansı, 4 Nisan- 9 Nisan 1906 tarihleri arasında icra edilmiştir. Kahire'deki bu konferansa 62 misyoner iştirak etmiştir. Bu misyonerler 29 farklı misyoner örgütüne tâbidirler.²³ 1906 yılında gerçekleştirilen bu konferansa

Toplum Yapısına Etkileri", Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010, s. 26-30)

²⁰ Aslında bir misyoner görevi için yola koyulduğunda amacı dinsizleri yola getirmektir. Ancak Amerikalı misyonerler Anadolu'ya adım attıklarında karşılarında dinsiz olarak adlandırılacak kişileri bulamadılar. Böylece ilk olarak bölgede yaşayan Müslümanlar ve Museviler hedef olarak seçildi. Ancak bu adım tam bir fiyasko ile sonuçlandı. Söz gelimi Müslümanlar arasından bir çivi bile sökmek mümkün olmadı. O zaman geriye kala kala o topraklardaki "sözde Hristiyanları" yola getirmek kalıyordu. (Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika- Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İmge Kitapevi, Ankara, 2000, s. 55). İslâm ülkelerine yönelik yoğun misyonerlik faaliyetleri Batılı milletlerin sömürge faaliyetlerine paralel biçimde ortaya çıkmıştır. Misyoner teşkilâtları, önceleri İslâm ülkelerinde temel hedef olarak Müslüman çoğunluk da dahil buradaki bütün halkları almışlardır. Ancak Müslümanlar üzerine yapılan ve yapılması planlanan çalışmaların gerek Müslüman halk gerekse mahallî idareciler tarafından ciddi bir itirazla karşılanması misyonerlerin çalışmalarını Ermeniler, Süryaniler, Ortodokslar, Nesturiler, Kıptiler gibi yöredeki azınlıklar ve özellikle Doğu kiliseleri mensupları üzerinde yoğunlaştırmalarına sebep olmuştur. (Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul, 2005, s. 197).

²¹ Ermeniler içindeki küçük bir Protestan cemaatinin 1850 yılında Osmanlı Devleti içinde "millet" statüsüne kavuşmasında en önemli pay sahibi William Goodell adındaki Amerikan Board misyoneridir. (Uygur Kocabaşoğlu, *age*, s. 51). Amerikalı misyonerler 1820'li yıllardan itibaren Ermenileri Protestan yapmaya çalışmış ve Amerikan Board teşkilatı faaliyetleriyle Ermenilerle yakın ilişki içinde olmuştur. (Özgür Yıldız, *Anadolu'da Amerikan Misyonerleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 29). Suriye, Lübnan ve Filistin'de yaşayan Kıptiler'e ve Maruniler'e yönelik misyoner faaliyetleri için bkz.; Celal Öney, "19. Yüzyılın İkinci Yarısından Günümüze Suriye, Lübnan ve Filistin Üçgeninde Protestan Misyonaerlerin Nüfuz Mücadelesi", Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Şanlıurfa, 2016. Amerikan Misyoner okullarında Ermenilere aşılana fikirlerin zararlı olduğunu gören Osmanlı Devleti çeşitli önlemler almaya çalışsa da gidişata engel olamamıştır. Bahsi geçen okullarda önlem alınmasına dair yayınlanan bir belge için bkz. BOA. DH. TMIK.M.5/38.

²² Hristiyanlaştırma çalışmalarında Protestanlar, Katolik ve Ortodokslardan farklı bir yöntem geliştirmişlerdi. Protestanlar, ilk olarak hedef kitlenin zihinsel bir hazırlık sürecinden geçmesi gerektiğine inanıyorlardı. Bunun için de misyonerler yolu ile batılı tarzı bir hayat yaşamının mükemmelliğine dair tek tek fertleri ikna etmeyi ve son adımda da Hristiyanlıkla ilgili unsurlarla harmanlanmış bir hayatı onlara istemeyi hedeflemişlerdi. Buna bir anlamda üstü örtülü Hristiyanlaştırma diyebiliriz. (Aksu, *age*, s. 43).

²³ Eugene Stock, *The History of the Church Missionary Society*, Vol. 4, London, 1916, s. 117. Konferansa katılan misyonerlerin bağlı oldukları örgütlerden bazıları şunlardır; *American Board of Foreign Missions, American Presbyterian Board of Foreign Missions, Reformed Presbyterian Mission, Australian Baptist Mission, German Pioneer Mission, Deutsche Orient Mission, Bible Lands Missions' Aid Society, Danish Church Mission to Arabia, Palestine and Lebanon Nurses' Mission, Methodist Episcopal Mission, Church of Scotland Foreign Missions, American U. P. Mission, Dutch Reformed Church in America, Rhenish Mission, Evangelical Missionary Society, Church Missionary*

katılım sağlayan ve bildiri sunan misyonerlerin ortak özelliği, kendi alanlarında birçok çalışmaya imza atmış yetkin kimseler olmalarıdır. Her biri, bilgi verdikleri topraklarda uzun yıllar görev yapmış ve o yörelerde kullanılan yerel dillere hâkim olmuş tanınan şahsiyetlerdir. Katılımcılar ve temsil ettikleri ülkeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 1: 1906 Kahire Konferansı Konuşmacıları, Sundukları Bildiriler ve Temsil Ettikleri Ülkeler

Misyoner Adı	Sunduğu Bildiri	Temsil Ettiği Ülke
H.H. Jessup	Introductory Paper	ABD
Andrew Watson	Islam in Egypt	ABD
W. R. Miller	Islam in West Africa	İngiltere
W.K.Eddy	Islam in Syria and Palestine	ABD
J.Cantine Young	Islam in Arabia	ABD
S.M. Zwemer	Islam in Arabia, Statistical and Comparative Survey of Islam in Asia	ABD
W.St. Clair Tisdall	Islam in Persia	İngiltere
A. Duncan Dixey	Islam in Baluchistan	İngiltere
E.M. Wherry	Islam in North India	ABD
M.G. Goldsmith	Islam in South India	İngiltere
H.U. Weitbrecht	The New Islam in India	İngiltere
G.K. Simon	Islam in Sumatra	Almanya
C. Albers and J. Verhoven	İslam in Java	Hollanda
Anatolicus	Islam in Turkey	ABD
E. John Larson	Islam in Bokhara and Chinese Turkestan	İsveç
W. Gilbert Walshe	Islam in China	ABD
Robert E. Speer	How to arouse the Church at Home to the Needs of Islam	ABD
Charles R. Watson	Statistical and Comparative Survey of Islam in Africa	ABD

Kaynak: *The Mohammedan World of Today- Being Papers Read at the First Missionary Conference On Behalf of the Mohammedan World at Cairo*, ed. Zwemer, S.M, E.M. Wherry, James L. Barton, The Young People's Missionary Movement, New York, 1906.

Society. Zenana Bible and Medical Mission. (E.M. Wherry, "Introduction", *Methods of Mission Work Among Moslems*, Fleming H. Revell Co., New York, 1906, s. 12-16).

1906'da Kahire'de Amerikalı Protestan misyonerlerin çoğunluğunu oluşturduğu bir grup tarafından organize edilen *The Mohammedan World of Today* (Günümüzde Müslüman Dünyası) adlı birinci Müslüman dünyası konferansında, tüm dünyadaki farklı Protestan misyoner cemiyetlerinden temsilciler kendi sorumluluk alanlarındaki Müslümanların durumunu sundukları bildirilerde nakletmişlerdir. İslam'a gönderilen elçi olarak isimlendirilen, İslam ve Müslümanlıkla ilgili yazdığı 50'ye yakın kitapla ve ayrıca Arabistan bölgesindeki çalışmalarıyla Müslümanlığı, 20. yüzyıl Hristiyan toplumlarına anlatan en etkili isimlerden Samuel Marinus Zwemer, bu konferansın en önemli aktörüdür. Arabistan'daki İslam'ın durumunu anlatan ve tüm dünyadaki Müslüman toplulukların nüfusunu ayrıntılı bir şekilde veren iki bildiriyle de konferansta söz hakkı almıştır.²⁴ En önemli eseri *A Comprehensive Commentary on The Quran* olan ve bu kitapla Kur'an'daki ayetler üzerine açıklayıcı yorumlar yapan Elwood Morris Wherry ise Kuzey Hindistan'daki İslam'ın durumunu anlatmıştır.²⁵ Yedi yıl Harput'taki Amerikan Koleji'nin müdürlüğünde bulunan ve 1896 yılından 1927 yılına kadar Amerikan Board'un yabancı misyon sekreterliğini yürütmüş olan James Levi Barton ise konferans boyunca Board'u üst düzeyde temsil etmiştir.²⁶ Diğer bildirileri sunan misyonerler ise, Mısır'dan Hindistan'a; Sumatra'dan Çin'e kadar tüm dünyadaki Müslümanlar arasında 1906 yılına değin yapılan misyonerlik çalışmalarını bildirilerinde anlatmışlar ve o devirde yaşayan Müslümanlar hakkında ayrıntılı bilgileri gözler önüne sermişlerdir. Aynı konferansta, Robert E. Speer ise Müslümanlığa yönelik misyonerlik çalışmalarına karşı ilgisiz kalan Protestan halkın nasıl harekete geçirilebileceğinin formüllerini vermiştir.²⁷ Katılımcılar arasında Müslüman topraklarda yaklaşık 50 yıl görev yapmış H.H. Jessup gibi deneyimli misyonerler dahi bulunmaktadır.²⁸ Bu kişiler Buhara, Arabistan veya Singapur gibi dünyanın farklı yerlerinden uzun bir yol kat ederek Kahire'ye gelmişlerdir. Bu konferans boyunca, Müslüman dünyasının etnik, sosyal, dini ve entelektüel yapısı gözler önüne serilmiş; o güne kadar gerçekleştirilmiş misyonerlik çalışmaları ve yaşanan sıkıntılarla ilgili bilgiler paylaşılmıştır. Sunulan bildirilerden anlaşıldığı üzere, Müslümanların yaşadıkları topraklarda, misyonerlik cemiyetlerinin sandığından çok daha fazla misyonerlik çalışması yapılmasının mümkün olduğu görülmüştür. Ancak bunun için, daha eğitilmiş ve donanımlı misyonerlerin yetiştirilmesi, Müslümanlara yönelik hazırlanmış daha çok dini kitabın ve kaynağın basılıp dağıtılması gerektiği ifade edilmiştir. Misyon istasyonlarının

²⁴ Günümüzde adına *Columbia International* adlı üniversitede bir araştırma merkezi bulunan ve hem 1906 hem de 1911 Konferanslarının önde gelen düzenleyicisi olan Zwemer, aynı zamanda bir dilbilimci, yazar ve akademisyen olarak da tanınır. (J. Christy Wilson, *Apostle To Islam- A Biography of S.M. Zwemer*, Baker Publishing, Michigan, 1952, s. viii- ix).

²⁵ Leknev Konferansı'nın düzenleyicilerinden olan Elwood Morris Wherry, aynı zamanda 1906 Kahire Konferansı'nda Kuzey Hindistan'daki İslam'ın durumunu anlatan bir bildiri sunmuştur. 1867 -1889 ve 1898-1922 yıllarında Presbiteryan Kilisesi Dış Misyonlar Kurulu'na bağlı olarak Hindistan'ın Pencap eyaletinde görev yapmıştır. Amerikan Risale Cemiyeti (Amerikan Tract Society) ile birlikte de çalışmalar yapan Wherry, genelde eğitimsel ve edebi çalışmalarda bulunmuştur. *A Comprehensive Commentary on The Quran* adlı 4 ciltlik eseri vardır. (David Shavit, *The United States In Asia*, Connecticut, 1990, s. 521).

²⁶ Barton sadece bu konferansta değil daha sonraki dönemde Ermeni meselesinin gündeme taşınmasında da önemli bir misyon yüklenmiş ve 1915 yılında *Armenian Relief Committee*'nin kuruluşunda aktif rol oynamıştır. (Dişen İnce Erdoğan, "ABC FM Near East Relief'e Amerikan Misyonerlerinin Anadolu'daki Faaliyetleri", *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 14, Tem. 2017, s. 552-565)

²⁷ Bir misyon lideri olan Robert E. Speer, "*Presbyterian Board of Foreign Missions*" adlı misyoner teşkilatında 1891 ila 1937 yılları arasında uzun yıllar çeşitli yöneticilik görevlerinde bulunmuştur. Bu kuruluş, onun döneminde Amerika'daki en etkin dış misyon teşkilatı olmuştur. (<http://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/r-s/speer-robert-elliott-1867-1947/>, E. T. 25.11.2021).

²⁸ İlk olarak Amerikan Board'a bağlı olarak çalışan Jessup, 1870 yılında Presbiteryan Kilisesi Yabancı Ülkeler Kurulu'na geçiş yapmıştır. Sadece Suriye'de yaptığı faaliyetlerle değil; aynı zamanda Müslümanlara nasıl yaklaşılabileceği konusunda yazdıkları ile bir otorite haline gelmiştir. Üstünde durduğu ilginç noktalardan biri de Jery Zdanowzki'nin vurguladığı gibi, Doğu Kiliselerinin bir an önce Protestanlık ilkelerine göre tanzim edilmesinin zorunlu olduğudur. Çünkü Jessup'a göre Müslümanlara yönelik çalışmaların önündeki en önemli engel kötü örnek oluşturan bu eski çağlarda kalmış kiliselerdir. (Jery Zdanowzki, *Saving Sinners Even Moslems: The Arabian Mission (1889-1973) and Its Intellectual Roots*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne, 2018, s. 90).

sistematik bir şekilde önemli merkezlerde çoğaltılması ve Müslümanlardan önce davranılarak pagan kavimler arasında faaliyete geçilmesinin gerekliliği de vurgulanmıştır.²⁹

Misyoner Zwemer, 1906 yılında gerçekleştirilen İslam Dünyası Konferansı'nın, İslam ülkelerinde uzun yıllardır sürdürülen misyonerlik faaliyetlerini Hıristiyan cemaate tanıtmakta önemli bir rol oynadığını ifade etmiştir.³⁰ Uzun uğraşlar sonucu 1906 yılının Nisan ayında gerçekleştirilebilen bu konferans, kalabalık olmayan bir grubun katılımıyla halka kapalı bir şekilde icra edilebilmiştir. Amerikan Board'ın yayın organlarından *The Missionary Herald* dergisinde konferansla ilgili şu bilgilere yer veriliyordu;

*Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerinde yer alanları bir araya getiren bir konferans 4-11 Nisan tarihlerinde Kahire'de gerçekleştirilmiştir. Yaklaşık 70 üst düzey misyoner, Suriye, Arabistan, Mısır, çeşitli Afrika ülkeleri ve Hindistan'dan katılım sağlamıştır. Bilinen sebeplerden dolayı, konferanslarda yapılan konuşmalarla ilgili detaylı bir bilgi verilememektedir. Ancak, katılımcıların genel izlenimlerinin oldukça olumlu olduğu ve Müslüman topraklarda aslında bilinenden çok daha geniş bir faaliyet alanının var olduğu anlaşılmaktadır. Amerikan Board'u bu konferansta delege bazında temsil edenler; George F. Herrick (İstanbul) ve John S. Chandler (Madura) olmuştur.*³¹

E. M. Wherry'nin 1906 Kahire Konferansı ile ilgili *Methods of Mission Work Among Moslems* adlı kitabında belirttiğine göre, 1906 yılına kadar pek çok misyonerin kafasında, tüm dünya çapında çalışan meslektaşlarını bir araya getirip yapılan çalışmalarını toplayarak, ortak problemlere karşı çözüm bulma arayışına gitmek gibi bir düşünce vardır. Fakat o tarihe kadar bunu başarabilen tek kişi Wherry'nin de belirttiği üzere Bahreyn'deki Arap misyonundan S.M. Zwemer olmuştur.³²

Konferans komitesinin başına deneyimli misyoner H.H. Jessup getirilmiştir. H.U. Weitbrecht sekreter olurken John Giffen ise mali işlerden sorumlu kişi olarak atanmıştır. Toplantı yeri olarak, eskiden Ahmed Arabi Paşa El-Mısri'ye ait olan, sonraları ise "Church Missionary Society" tarafından kullanılan konak tercih edilmiştir. Güvenlikle ilgili nedenlerden dolayı, davetlilerin dışında çok az kişi konferansa kabul edilebilmiştir.³³

İslam dinine inananları ve İslam'ın hüküm sürdüğü tüm toprakları hedef alan Amerikan misyonerlerince organize edilmiş bu İslam Dünyası konferansı'nda sunulan bildiriler *The Mohammedan World of To-Day* adıyla bir kitap olarak derlenmiştir.³⁴ 4 Nisan 1906'da başlayıp 9 Nisan 1906'da sona eren birinci konferansta sunulan bildiriler, yine aynı yıl Amerika, Kanada ve İngiltere'de şubeleri bulunan o dönemdeki en önemli misyoner yayınevi olan *Fleming H. Revell Company* tarafından basılmıştır. Toplamda 302 sayfa olan kitapta, dünyanın çeşitli bölgelerinde, sahada çalışan misyonerlerin kendi misyon bölgelerinden derledikleri bilgiler yer alırken, kitabın son kısmında ise çeşitli haritalar ve dünya Müslümanlarıyla ilgili eşsiz istatistiksel bilgiler yer almaktadır. Ayrıca her misyon bölgesinden kutsal mekanların gösterildiği, bölge halklarından insan tiplerinin bulunduğu ve lider misyonerlerin yer aldığı oldukça ilgi çekici

²⁹ S. M. Zwemer, "The Cairo Conference", *The Missionary Review of The World*, Ed. Arthur T. Pierson, Vol. 29, S. 1 (Yeni Seri), Funk and Wagnalls Co, New York, 1906, s. 451-452.

³⁰ S. M. Zwemer, "An Introductory Survey", *Islam and Missions- Being Papers Read at the Second Missionary Conference On Behalf of the Mohammedan World at Lucknow*, ed. S.M Zwemer, E.M. Wherry, C.G. Myleria, Fleming H. Revell Company, London, 1911, s. 10.

³¹ *The Missionary Herald, Containing the Proceedings of ABCFM*, Vol. 102, No. 6, Thomas Todd Co., Boston, Haziran 1906, s. 249-250.

³² E.M. Wherry, "Introduction", *agm*, s. 7.

³³ *agm*, s. 8.

³⁴ Bu kitabın tam künyesi şu şekildedir; *The Mohammedan World of Today- Being Papers Read at the First Missionary Conference On Behalf of the Mohammedan World at Cairo*, ed. Zwemer, S.M, E.M. Wherry, James L. Barton, The Young People's Missionary Movement, New York, 1906.

fotoğraflar da kitabın içinde bulunmaktadır.³⁵ Ayrıca, konferans konuşmalarından tarihi ve istatistiksel bilgi içerenlerinin dışındakiler ve diğer yorum ve düşünceleri içeren metinler ise *Methods of Mission Work Among Moslems* adıyla özel bir baskı olarak hazırlanarak bir kitapçığa dönüştürülmüştür.³⁶

Wherry'e göre konferansın ardından elde edilen kazanımlar şunlardı;

a. Müslüman dünyasındaki misyonerlerin yaşadıkları ortak problemler gün ışığına çıkmıştır.

b. Evanjelik çalışmalarda birliği sağlamanın önemi bir kez daha anlaşılmıştır. Yapılan yanlışlar değerlendirilmiş ve ilerleyen zamanlarda ayınlarının tekrar edilmemesi için önlemlerin alınması gerektiği anlaşılmıştır.

c. Müslüman dünyaya yönelik basılı kitap ve benzeri malzemenin eksikliği gözler önüne serilmiş ve daha fazla çalışmanın bir an önce dünya çapında piyasaya sürülmesi için gerekli tavsiyelerde bulunulmuştur.

d. Bir diğer sonuç ise, Avrupa ve Amerika'daki Hıristiyan halkın Müslüman dünyaya yönelik ilgisinin zaman kaybetmeden uyandırılması gerektiğinin ifade edilmesidir. Hıristiyanların dünyayı fethetmesinin önündeki tek engel Müslümanlardır.

e. Son olarak, bu konferans Hıristiyan misyonerlerin kalplerini umut ve cesaretle doldurmuştur. Hiçbir gerçek Hıristiyan yoktur ki, bu konferans metinlerini okuduktan sonra kalbinde yeni bir heyecan duymasın.³⁷

1.1911 Leknev İkinci İslam Dünyası Konferansı

1906 Kahire Konferansı'nın ardından geçen 5 yıl boyunca dünyada pek çok gelişme olmuş ve misyoner teşkilatlar da bu değişimleri yakından takip etmişlerdir. Özellikle Müslüman ülkelerde yaşanan siyasi değişimler misyonerlerin faaliyetlerini etkilemiş ve 1911 yılına gelindiğinde 1906'dan çok daha farklı bir tablo ortaya çıkmıştır.³⁸ 1906'daki üst komitedeki en etkili kişilerden Samuel Zwemer, yine bu konferansın düzenlenmesinde başrolü oynamıştır. Konferansın davetli

³⁵ Kitabın içinde bu fotoğraflar için özel bir sayfa numarası verilmemiş; fotoğraflar metinlerin arasına yerleştirilmiştir.

³⁶ Wherry, *agm*, s. 9-10. Kitapta ilk olarak Wherry tarafından yapılmış açılış konuşması, daha sonra da J.A. Lepsius'a ait "Relation of Missions to Moslems and Missions to Pagans" adındaki bildiri yer alır. Sonraki bildirilerden bazıları ise şunlardır; W. Goldsack, "How to Reach and Teach Illiterate Moslems", Clair Tisdall, "Literature for Moslems", H. H. Jessup, "Conditions of Baptism", W. A. Shedd, "Controversy in All Its Bearings". (*Methods of Mission Work Among Moslems*, Fleming H. Revell Co., New York, 1906, s. 5,6)

³⁷ Wherry, "Introduction", *agm*, s. 11.

³⁸ Örneğin Samuel Zwemer'e göre, Yakın Doğu'nun üç büyük Müslüman toprağı olan Türkiye, İran ve Arabistan, 1906-1911 yılları arasında, önceki dört yüzyılda olduğundan daha büyük endüstriyel, entelektüel, sosyal ve dini değişimler yaşamıştır. Bununla birlikte, bazı devlet adamları ve misyonerler, Türkiye'de veya İran'da hiçbir şeyin sona ermediği, ancak o topraklarda yeni bir şeylerin başladığı konusunda hemfikirdir. Müslüman dünyasının liderleri yaşanan değişimlerin tüm Batı Asya ve Kuzey Afrika için yeni bir döneme işaret ettiğinin farkındadırlar. (Zwemer, *agm*, s. 23). Bir başka İslam ülkesi İran'da da değişimler yaşanmıştı. 14 Ağustos 1906'da Muzaffereddin Şah, ulusal bir meclisin kurulması için bir ferman yayınlamıştı. İran Ulusal Meclisi şah tarafından 4 Ekim 1906'da açıldıktan sonra, 30 Aralık 1906'da yeni Anayasa kabul edilerek yürürlüğe girmişti. (L.F. Esselstyn, "Political Changes in Persia", *Islam and Missions*, New York, 1911, s. 130). Osmanlı Devleti'nde 24 Temmuz 1908'de II. Abdülhamid Han etkisizleştirilerek Kanun-i Esasi'nin tekrar yürürlüğe girmesi ile tüm tebaa için eşit haklar getirilmiş; kişi haklarının dokunulmazlığı sağlanmış ve kanun üstünlüğü, basın özgürlüğü, miting yapabilme hakkı gibi hususlar devletçe güvence altına alınmıştı. (S.V.R. Trowbridge, "The Old and New Regime in Turkey", *Islam and Missions*, New York, 1911, s. 162). 1908 Temmuz'unda Manastır'daki subaylar kendilerinden anayasalı rejimi ilan etmişler ve II. Abdülhamid bu durum karşısında çaresiz kalarak II. Meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştı. (Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım, İstanbul, 2010, s. 87). 1907 yılında İran'daki yönetimin önemli ölçüde güç kaybetmesiyle, İngiltere ve Rusya bu bölgede nüfuz alanlarını genişletme imkânı bulmuştu. (*age*, s. 262). 1907 İngiliz-Rus anlaşması ile Afganistan tamamen İngiliz himayesine girmişti. Japonya yenilgisi sonrası Uzakdoğu ile ilgili emellerinden vazgeçen Rusya, geleneksel faaliyet alanı olan boğazlara ve Avrupa'ya yönelmişti. (*age*, s. 127, 264).

konuşmacıları büyük bir titizlikle belirlenmiş ve görev yaptıkları bölgeler hakkında yetkin kişiler olmalarına dikkat edilmiştir. Konferansta bildiri sunan misyonerler, bildiri başlıkları ve temsil ettikleri ülkeler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir;

Tablo 2: 1911 Leknev Konferansı Konuşmacıları, Sundukları Bildiriler ve Temsil Ettikleri Ülkeler

Misyoner Adı	Sunduğu Bildiri	Temsil Ettiği Ülke
S.M. Zwemer	An Introductory Survey	ABD
William Shedd Nelson	Pan- Islamism in Turkey	ABD
Freidrich Würz	Pan- Islamism in Africa	Almanya
Canon E. Sell	The Dervish Orders in Africa	İngiltere
Carl Meinhoff	The Moslem Advance in Africa	Almanya
G.K. Simon	Pan- Islamism in Malaysia	Almanya
J. Stewart Crawford	Political Changes in Turkey	ABD
J. Cantine Young	Political Changes in Arabia	ABD
L.F. Esselstyn	Political Changes in Persia	ABD
W.A. Wilson	The situation in India	ABD
S.V.R. Trowbridge	The old and The New Regime in Turkey	ABD
G. Wingate	Conditions in Central Asia	İngiltere
Charles R. Watson	Islam Under Pagan Rule	ABD
W.H.T Gairdner	Islam Under Christian Rule	İngiltere
John Takle	Moslem Advance in India	Yeni Zelanda
N. Adriani	Moslem Advance in Malaysia	Hollanda
F.H. Rhodes	Islam in China	İngiltere
Jennie Von Meyer	Islam in Russia	Rusya
Canon Weitbrecht	Reform Movements in India	İngiltere
John Giffen	Reform Movements in the Near East	ABD

Kaynak: *Islam and Missions- Being Papers Read at the Second Missionary Conference On Behalf of the Mohemmedan World at Lucknow*, ed. S.M ZWEMER, E.M. Wherry, C.G. Myleria, Fleming H. Revell Co., London 1911.

1911’de Hindistan’da yaşayan Müslümanların en önemli merkezlerinden Leknev’de gerçekleştirilen bu toplantıda, 5 yıllık süreçte İslam dünyasında meydana gelen yeni gelişmeler, ortaya çıkan yenilikçi hareketlerin misyonerlik çalışmalarına etkileri ve 1911 yılında dünya Müslümanlarının ne durumda olduğu gibi hususlar, toplantıya iştirak eden çeşitli misyoner örgütlere mensup misyonerlerce sahadaki gözlemleri ışığında birinci ağızdan değerlendirilmiştir. Konferans 23 Ocak 1911’de başlayıp 28 Ocak’ta son bulmuştur. 60’a yakın misyoner örgütünden 163 delege ve 113 ziyaretçi konferansa katılım sağlamıştır.³⁹ İslam dünyasına yönelik bu ikinci büyük konferansta, “Panislamizm, Misyonerlik Çalışmaları ve Devlet Yönetimleri, Müslümanlığın İlerleyişi, Misyonerlerin Eğitimi, Reform Hareketleri ve Kullanılan Metotlar” başlıkları altında bildiriler sunulmuştur. Açılış konuşmasını yapan Zwemer, 1906’dan 1911’e kadar dünyadaki Müslüman nüfusun değişimini, ülkelerdeki siyasi durumu ve yaşanan gelişmeleri, Kahire konferansından o güne sosyal ve entelektüel hayattaki hareketleri ve son olarak Kahire Konferansı’ndan sonra yerel kiliselerdeki ve cemaatteki Müslümanlara yönelik düşünce değişimlerini anlatmıştır.⁴⁰

Misyonerlere göre bu konferansın toplanma amaçlarından en önemlisi Müslümanlarla ilgili çalışma yapmanın önemine vurgu yapmak ve tüm Müslümanlara yönelik evanjelik faaliyetlerin hızlanmasına katkı sağlamaktır. Bu konferansta Afrika stratejik bir merkez olarak işaret edilmiş ve bu topraklarda yaşayan putperestler arasındaki İslami ilerleyişin bir an önce önüne geçilmesi gerektiği söylenmiştir. Ayrıca, Orta Asya’daki misyoner istasyonlarının birbirine bağlı hareket etmesinin gerekliliği üzerinde de durulmuştur. 1906 yılındaki konferansta da belirtildiği gibi, Müslümanlar arasında faaliyet gösterecek kişilerin özel bir eğitimden geçmesi gerektiği ve özellikle Arapça ve Kur’an bilgilerinin çok iyi seviyede olması gerektiği dile getirilmiştir. Bu konuyla ilişkili olarak konferansın sonunda, Kahire’de bir enstitü kurulmasına ve burada tecrübeli misyonerlerin görevlendirilmesine karar verilmiştir.⁴¹

Zwemer’in yaptığı açılış konuşmasının ardından sırasıyla; “Müslüman Dünyadaki Panislamizm Hareketleri”, “Siyasi Değişimler ve Bunların Misyon Çalışmalarına Etkileri” ve “İslam’a Yönelik Misyoner Hareketlerine Karşı Hükümetlerin Yaklaşımları” ana başlıkları altında, ilk 3 gün boyunca deneyimli misyonerlerce konuşmalar yapılmış ve daha sonra bunlar bir cilt halinde basılmıştır. Panislamizm hareketinin Türkiye, Afrika ve Malezya’daki etkilerini anlatan bildiriler oldukça dikkat çekicidir. Leknev Konferansı’nı değerlendiren misyoner Stephen Van Rensselaer Trowbridge’in aktardığına göre, özellikle Profesör Stewart Crawford’un Osmanlı İmparatorluğu’nda yaşanan son gelişmeleri yansıttığı çalışması özel ilgi görmüştür.⁴² Yine ona

³⁹ Bahsi geçen konferansa katılan delegeler ve tâbi oldukları örgütlerden bazıları şunlardır; Cornelius H. Patton (ABCFM), L. J. Frohnmeyer (Basel German Evangelical Missionary Society), Stanley Mylrea (Danish Mission to the Orient), G.Y. Holliday (Presbyterian Church in the USA), H. C. Campbell (United Presbyterian Church of North America), J. C. Young (United Free Church of Scotland), H.E. Wyman (American Free Baptist Mission), Wilbur B. Stover (American Brethren Mission), Walter Barry (South Australian Baptist Missionary Society), A. Schosser (Basel German Evangelical Mission, William Carey (English Baptist Mission), Sophia Bland (Church Missionary Society), F. W. Warne (Methodist Episcopal Church). (Lucknow 1911, Ed. E. M. Wherry, C.G. Myleria, S.M. Zwemer, The Christian Literature Society for India, London, 1911, s. 14-23)

⁴⁰ Bu konferansta sunulan bildirilerin tamamı için bakz.; *Islam and Missions- Being Papers Read at the Second Missionary Conference On Behalf of the Mohammedan World at Lucknow*, ed. S.M Zwemer, E.M. Wherry, C.G. Myleria, Fleming H. Revell Company, London, 1911.

⁴¹ William A. Hazen, “The Lucknow Conference On Missions To Moslems”, *Missionary Herald*, Vol. 107, Nisan 1911, s. 163.

⁴² Stephen Van Rensselaer Trowbridge, “The Lucknow Conference On Missions To Moslems”, *The Missionary Review of the World*, Vol. 34, Ocak-Aralık 1911, s. 279. Bir evangelist misyoner olan Stephen van Rensselaer Trowbridge uzun yıllar Antep’te misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş; özellikle aleviler üzerine yoğunlaşan çalışmalar yapmıştır. Trowbridge yazdığı makalelerde, Alevilikte Tanrı’nın Hz. Ali vasıtası ile ruhtan cisme dönüşüğünü belirtmektedir. Trowbridge’e göre bu, teslis inancının İslami yorumudur. (Galip Alçitepe, “J. W. Crowfoot İmzalı Alevilikle İlgili Önemli Bir Çalışma: Kapadokya Kızılbaşlarından Arta Kalan”, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl.1, S.1, Eylül 2015, s.80). Steward Crawford ise, 1864 yılında misyoner bir anne babanın oğlu olarak Şam’da dünyaya

göre, Çin'deki 20 milyon Müslümanın karşı karşıya kaldığı ilgisizliğin yansıtıldığı konuşma ise bu konuya Kahire Konferansı'ndan sonra taze bir bakış açısı kazandırmıştır. Nicolaus Adriani'nin Celebes (Sulawesi) ile ilgili bildirisi, Müslümanların o topraklardaki putperestler arasında nasıl ilerleme kaydettiklerini ortaya çıkarmıştır.⁴³ Kadın misyoner Jennie Von Meyer'in Volga Eyaleti, Orta Asya ve Sibirya'da Ortodoks Misyoner Cemiyeti'nin faaliyetlerini anlattığı konuşması da ilgiyle takip edilmiştir. Çünkü, bu bölgelerdeki Müslümanlarla ilgili Kahire Konferansı'nda neredeyse hiçbir bilgi paylaşılmamıştır.⁴⁴ Clarence Garland Myleria, Kahire'de Arapça ve Kur'an ilimlerinin öğretildiği bir misyoner eğitim merkezinin oluşturulmasını teklif etmiş ve bu teklif kapanış kararları arasına eklenerek kabul edilmiştir.⁴⁵ Elwood Morris Wherry, konferans boyunca kendine özgü üslubuyla üslubu ile misyonerlere hitap etmiş ve Müslüman ülkelerde yaşanan reformların korkulacak bir yanının olmadığını vurgulamıştır. Ona göre bu hareketler, Müslümanları dinlerine yakınlaştırmaktansa daha da uzaklaştıracaktır.⁴⁶ William Henry Temple Gairdner, Afrika'daki durumu aktarırken, özellikle Müslümanların Avrupalı Hristiyan yönetimler altında oldukça rahat hareket ettiklerini ve kolaylıkla putperest kabilelere ulaşarak onları kendi dinlerine döndürdüklerini ifade etmiş ve Müslümanlaşan bir putperestin daha sonra Hristiyanlığa döndürülmesinin neredeyse imkânsız bir hal aldığını söylemiştir.⁴⁷ Avrupalı Hristiyan yöneticilerin bilerek veya bilmeyerek dini özgürlük sağlamak adına Müslümanların işlerini kolaylaştırdıklarını; ancak, Hristiyan misyonerlere zaman zaman kısıtlamalar getirdiklerini iddia etmiştir.⁴⁸

Sunulan bildirimlerin ardından konferansın son günlerinde, misyonerlerin eğitimi için neler yapılabileceği, bu eğitim için gerekli literatürün ne şekilde oluşturulacağı, kadınlara yönelik yapılan çalışmalar ve kadınlarla ilgili girilen reformlar değerlendirilmiştir. Toplantıya katılan Müslüman dönmelerinin fikirleri alınarak, onlara neyin cazip geldiği sorgulanmış ve Müslümanlara daha etkin bir şekilde ulaşabilmek için yeni yollar aranmıştır. Özellikle misyonerlerin yaşam tarzlarıyla örnek teşkil etmelerinin, gösterdikleri şefkat ve sevgi dolu yaklaşımların daha başarılı sonuçlara kapı araladığı anlaşılmıştır.⁴⁹

gelmiştir. Eğitimini tamamladıktan sonra 1903 yılında Suriye'deki en büyük Amerikan okulu olan Suriye Protestan Koleji'nde göreve başladıktan sonra bu okulda yönetici olmuş; 1935 yılında hastalığından dolayı emekliliğe ayrılmak zorunda kaldıktan sonra da 1939 yılında Beyrut'ta ölmüştür. (Stephen B. L. Penrose Jr, *That They May Have Life*, Princeton University Press, New Jersey, 1941, s. 122).

⁴³ 1911 Leknev Konferansı'nda "Malezya'da İslam'ın İlerleyişi" adında bir bildiri sunan Nicolaus Adriani, 1865- 1926 yılları arasında yaşamış Hollanda doğumlu bir misyonerdir. (Ph. S. Van Ronkel, "Levensbericht N. Adriani, in: Jaarboek, 1926-1927", *KNAW*, Amsterdam, s. 2). Hollanda Doğu Hint Adaları'na bağlı Sulawesi'de Christian Kruyt ile evanjelik çalışmaları başlatan kişi olmuştur. Misyoner olmanın yanında ünlü bir antropologdur. (Joel S. Kahn, *Southeast Asian Identities: Culture and the Politics of Representation in Indonesia, Malaysia, Singapore and Thailand*, Palgrave Macmillian, London, 1998, s. 214).

⁴⁴ Rus asıllı Protestan misyoneri Jennie Von Meyer, Doğu Ortodoks Kilisesi'nin 1900'lerin başında Rusya'ya bağlı Volga, Merkezi Asya ve Sibirya'daki faaliyetlerine hâkimdi ve bu bölgelerde yaşayan Müslüman nüfus ile ilgili sahip olduğu bilgiler, 1911 Leknev Konferansı katılımcıları için oldukça ilgi çekiciydi. (Trowbridge, *agm*, 280).

⁴⁵ Clarence Garland Myleria, Zwemer ve E.M. Wherry ile beraber 1911 Leknev Konferansı'nın bildiri kitapçığının editörlüğünü yapmıştır. Ayrıca *Dutch Reformed Church* misyoner örgütüne adına bu konferansta "Their Course of Study in the Field" başlıklı bir konuşma yapmıştır. (*Lucknow, 1911, age*, s. 73) Ayrıca 1910 yılında Shaikh Iskander Abdul- Mesih ile birlikte *The Holy Spirit in Qu'ran* adında bir kitap çıkarmıştır.

⁴⁶ Trowbridge, *agm*, s. 280.

⁴⁷ William Henry Temple Gairdner, 1911 Leknev Konferansı'nda Hristiyan yönetimler altındaki Müslüman ülkelerin durumunu anlatan bir bildiri sunmuştur. (W.H.T. Gairdner, "Islam Under Christian Rule", *Islam and Missions*, New York, 1911, s.195-205). 1873'te İngiltere'de doğan Gairdner, *Oxford* ve *Trinity College*'de eğitim aldıktan sonra *Student Christian Movement* misyoner örgütünde sekreterlik görevinde bulunmuş; daha sonra uzun yıllar Kahire'de görev yapmıştır. (Kenneth Cragg, "Temple Gairdner's Legacy", *Internationa Bulletin of Missionary Research*, Ekim, 1981, s. 164).

⁴⁸ Trowbridge *agm*, s. 281.

⁴⁹ Hazen, *agm*, s. 164.

Trowbridge'e göre konferans sırasında en çok dikkat çeken etkinliklerden biri ise, William Goldsack tarafından Asya, Afrika ve Doğu Hint Adaları'ndan toplanan İslami kitapların, risalelerin, gazetelerin, fotoğrafların ve Müslümanlara ait sembollerin sergilenmesidir.⁵⁰ Kitapların önemli bir kısmı, Pencap'ta Urduca basılan ve Müslümanlık propagandası için dağıtılanlardır.⁵¹

Konferansa dair detaylı bilgiler içeren *Lucknow, 1911* adlı kitapçıkta konferans programı, davetli delegeler ve misyon temsilcilerinin bilgilerine ulaşmak mümkündür. Ayrıca, konferansın sonuç bildirgesinde hangi ortak kararlara varıldığı da bu kaynakta belirtilmiştir. Bu kararlardan bazıları şunlardır;

1. Bir sonraki konferans 1916 yılında Kahire'de gerçekleştirilecektir. Ancak siyasi veya başka bir nedenden bu mümkün olamazsa Londra bir diğer seçenektir.

2. Müslümanlığın, pagan kavimler arasında olduğu kadar, Hıristiyanlığa yeni girmiş kişiler arasında da ilerlediği anlaşıldığından gerek tüm Hıristiyanların gerekse tüm misyon temsilcilerinin Müslümanlara yönelik faaliyetler için daha anlamlı ve daha sistemli önlemler alınması gerektiği açıktır.

3. Afrika topraklarındaki İslami ilerleyiş, ilk olarak ele alınması gereken konudur. En acil önlem olarak, Afrika'da faaliyette bulunan misyoner cemiyetlerin güçlü bir koordinasyonla ortak hareket etmesi gereklidir. Bunun yanında, bu bölgede görev yapacak misyonerlerin çok iyi bir eğitim alması şarttır. Son olarak da kritik alanlarda faaliyet gösteren misyoner örgütlerin desteklerle güçlendirilmesi gerekmektedir.

4. Kahire'de Müslümanlara hitap edebilecek bir misyoner koleji açılmalıdır. Bu okulda görev yapacakların Arapça'yı çok iyi bilmesi, tarih, edebiyat ve dini mevzularda uzman olması şarttır.

5. İslam'ın pagan kavimler arasında ilerleyişinin durdurulması çok önemlidir. İslam'ı seçen birinin daha sonra Hıristiyanlığa geçmesi çok daha zordur.

6. Misyonerlerce yazılmış İslam'a ve Müslümanlara dair eserlerin ve diğer dini metinlerin basımı, dağıtımı için tüm misyoner cemiyetlerin ortak hareket etmesi önemlidir. Müslümanların yoğun bir şekilde yaşadıkları topraklarda mümkün olduğunca çok yazılı metnin basılması ve güvenli bir şekilde dağıtılması gerekir.

7. Müslümanlara karşı Kıpti Kilisesi gibi eski çağ Hıristiyan kiliselerine destek verilmeli; onlarda da misyoner ruh canlandırılmalıdır.

8. Müslüman nüfusun önemli bir kısmını oluşturan kadınlar ve çocuklar üzerine özel çalışmalar yapılmalıdır. Bunun için gönderilen kadın misyonerlerin güvenliğinin sağlanması ve erkek misyonerlerin ulaştığı tüm imkanlara sahip olması gerekir. Özellikle belli başlı kadın örgütlerinin Afrika'daki çalışmalara odaklanması şarttır. Bunun dışında, kadın misyonerler de Müslümanlara yönelik çalışmalar için özel bir eğitimden geçmelidirler.

9. Hindistan'da faaliyet gösteren misyonerlerden bir kısmının, daha acil çalışmalar gerektiren Afrika ülkelerine gönderilmesi faydalı olacaktır.

⁵⁰ William Goldsack 1871- 1957 yılları arasında yaşamış bir misyoner olarak Hindistan'da *Australian Baptist Missionary Society* adına faaliyet göstermiştir. Doğu Bengal'deki görevi sırasında Müslümanlara yönelik olarak çalışmalarda bulunmuş; çok sayıda broşür ve dini risale yayınlamıştır. 1911 yılındaki Leknev Konferansı'nın ardından yeni bir konferansın düzenlenmesi için kurulan komitede yer almıştır. (Clinton Benneth, "Goldsack, William", *Biographical Dictionary of Christian Mission*, Ed. Gerald H. Anderson, William B. Eerdmans Publishing Co., Cambridge, 1999, s. 248).

⁵¹ Trowbridge, *agm*, s. 281.

10. Özellikle İngiliz yönetimi altındaki Afrika topraklarında, idarecilerin acil alması gereken önlemler şunlardır;

a. Hartum'daki Gordon Koleji'nin yönetiminin değişmesi.

b. Nijerya ve diğer bölgelerde Müslümanların, pagan kabilelere yönelik önemli vazifelere atanmaması.

c. Devlet bütçesinden, cami gibi Müslümanlara yönelik yapılar için para harcanmaması.

d. 1910 yılında Edinburg'da yapılmış Dünya Misyonerlik Konferansı'nda alınan kararlara uyulması.

e. Türk Hükümeti'nin çıkardığı yeni anayasaya uyması için ve yönetimi altındaki herkesin vaat edilen haklardan ve özgürlüklerden eşit faydalanabilmesi için, İngiltere, Almanya ve ABD hükümetlerince baskı yapılmasının sağlanması.

11. Leknev'deki Methodist yayınevinden çıkan yaklaşık 2 Milyon Urduca, Farsça ve Arapça yazılmış Hıristiyanlığa ait dini metnin uygun bir şekilde dağıtılması gerekir.⁵²

3. Konferanslarda Üzerinde Durulan Temel Konular

3.1. 20. Yüzyılın Başında Dünya Genelinde Müslüman Nüfus

Misyonerler dünya genelinde, özellikle Müslüman dünyasındaki çalışmalarını anlamlandırabilmek ve planlayabilmek için iyi bir durum tespiti yapmak zorundaydılar. Bu yüzden düzenledikleri konferanslarda nüfus üzerinde dikkatle durmuşlardır. Özellikle 1906 ve 1911 konferanslarının düzenleyicisi olan Zwemer bir giriş olmak üzere Müslüman dünyasının nüfusu üzerine derlediği bilgileri 1906 Kahire Konferansı'nda paylaşmıştır. Konferanslarda verilen rakamlar gözden geçirildiğinde ve farklı kaynaklarla mukayese edildiğinde bazı misyonerlerin dünyanın farklı bölgelerindeki Müslüman nüfusunu bir miktar düşük gösterdikleri anlaşılmaktadır.⁵³ Ancak çoğunlukla misyonerlerin verdikleri rakamların diğer kaynaklarla tutarlı olduğu görülmüştür.⁵⁴ İncelediğimiz 1906 ve 1911 konferansına katılan misyonerler bu nüfus istatistikleri üzerinden hareket ederek Müslüman dünyasına yönelik politikalar geliştirmişlerdir.

Zwemer'in derlediği ve konferanslarda üzerinde durulan Müslüman nüfusla ilgili tablo şu şekildedir;

⁵² Lucknow 1911, age, s. 34-43.

⁵³ Örneğin 20. yüzyılın başında Beyrut'taki Müslüman nüfus Kemal Karpat tarafından 648.314 olarak verilmişken, Suriye ve Filistin ile ilgili 1906 Kahire Konferansı'nda bildiri sunan misyoner W.K. Eddy aynı bölge için 262.834 Müslümandan bahseder. (Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003, s. 226; W.K. Eddy, "Islam in Syria and Palestine", *The Mohammedan World of To-Day*, New York, 1906, s. 61). Dünya nüfusunun tarihsel gelişimini farklı boyutlarda inceleyen Carr- Saunder'ın belirttiği üzere 1900'de Asya kıtasının nüfusu 937 milyon; Afrika kıtasının nüfusu ise 120 milyondur. Bu topraklarda çoğunluğun Müslüman olduğu düşünülürse, misyonerlerin verdiği sayıların düşük kaldığı anlaşılmaktadır. (A.M. Carr-Saunders, *World Population*, Frank Cass and Co., London, 1964, s. 42).

⁵⁴ Zwemer'in Osmanlı Devleti yönetimi altındaki Müslüman nüfusla ilgili sunduğu veriler ise Justin Mccarthy'nin *Müslümanlar ve Azınlıklar* adlı kitabındakilerle uyumludur. (Zwemer, "Statistical and Comparative Survey of Islam in Asia with Totals for the Entire World", *The Mohammedan World of To-Day*, New York, 1906, s. 293; Justin McCarthy, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çev. Bilge Umar, İnkılap, İstanbul, 1998, s. 114,145). Enver Ziya Karal II. Abdülhamid döneminde dünyada 230 milyon Müslüman yaşadığını ifade etmiştir. Zwemer ise 20. Yüzyılın başında 200 milyon civarında bir Müslüman varlığından söz eder. (Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi – Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876–1907*, 8. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995, s. 546; Zwemer, "An Introductory Survey", *agm*, s. 14).

Tablo 3: Misyoner Zwemer'in Çeşitli Kaynaklardan Derlediği Toplam Müslüman Nüfusu (1906)

Statesman's Year Book	203.600.000
Brockhaus' Convers-Lexikon 1894	175.000.000
Hubert Jansen's Verbreitung des Islams 1897	259.680.672
S.M. Zwemer (Misyoner İncelemesi) 1898	196.491.842
Algemeine Missions Zeitschrift, 1902	175.290.000
H. Wichmann, in Justus Perthes' Atlas, 1903	240.000.000
William Curtis, in Syria and Palestine, 1903	300.000.000
Encyclopedia of Missions, 1904	193.550.000
1906 yılında yayınlanan çeşitli kaynaklardan derlenen en güncel veri	232.966.170

Kaynak: S.M. Zwemer, "Statistical and Comparative Survey of Islam in Asia with Totals for the Entire World", *The Mohammedan World of To-Day*, New York, 1906, s. 289.

Konferanslara katılan misyonerlerin, Müslüman nüfusla ilgili paylaştıkları bilgilerin ne kadar detaylı olduğunu görmek için, 1906 Kahire Konferansı katılımcılarından E.M. Wherry'nin "Kuzey Hindistan'da İslam" başlıklı konuşmasına ait metinlere bakmak yerinde olacaktır. Wherry'e göre, Kuzey Hindistan'da 20. yüzyılın başına kadar yaklaşık 12 asır süren Müslüman faaliyetlerinin sonuçları 1901 nüfus sayımında kendisini göstermiştir. Toplam Müslüman nüfus, ülke nüfusunun neredeyse dörtte biri olan 62.458.77 kişiye ulaşmıştır. Bu hesap içinde Burma bulunmamaktadır. Bu bahsi geçen nüfus içinde, 25.265.342 kişi Bengal'den, 10.825.698 kişi Pencap'tan, 6.731.034 kişi Birleşik Eyaletlerden, 1.957.777 kişi Kuzeybatı Sınır Eyaleti'nden ve 339.446 kişi de merkez eyaletlerdendir. Kalan 17.339.780 kişi ise Deccan, Merkez, Batı ve Güney Hindistan'dandır. Bombay ve Madras'da toplam 6.227.526 Müslüman olduğu göz önünde tutulduğunda, 11 Milyonluk Müslüman nüfusunun önemli bir kısmının Kuzey Hindistan'ın çevresindeki Behar, Rajputana ve diğer küçük devletlerde yaşadığı söylenebilir. Bu rakamlar ışığında, tek başına Kuzey Hindistan'daki Müslüman nüfusun yuvarlak olarak 50 milyondur.⁵⁵

1900'lerin başında misyonerlerin bu tür nüfus bilgilerine ulaşmaları onlara önemli bir avantaj sağlıyordu. Özellikle Müslümanların yoğun yaşadıkları bölgelerde 20. yüzyılın başında siyasal istikrarsızlık mevcuttu ve yaşanan savaşlar ve göçler sebebi ile düzenli nüfus bilgilerinin tutulması mümkün olamıyordu. Misyonerler ise, batılı güçlerin koruması altında onlarca yıl görevli buldukları Müslüman topraklarda yaşadıkları gelişmeleri, elde ettikleri verileri düzenli olarak mensubu oldukları misyoner örgütlere aktarıyorlardı. Bu misyoner örgütler de topladıkları verileri çeşitli periyotlar halinde yayınlıyorlardı.⁵⁶ Böylece dünyanın dört bir yanına yayılmış misyonerler, o dönemde devlet idarecilerinin bile ellerinde bulunmayan istatistiksel bilgilere ulaşabiliyorlardı.

⁵⁵ E.M. Wherry, "Islam in North India", *agm*, s. 151-152

⁵⁶ Örneğin Amerikan Board misyoner örgütü, düzenli olarak *Missionary Herald* adlı dergiyi 1821'den 1934'e kadar 130 sayı olarak yayınlamıştır. Bu dergilerin içeriği için bkz.; <https://catalog.hathitrust.org/Record/005909183>. (E.T. 28.11.2021).

3.2. Müslüman Topraklarda Yaşanan Siyasi Değişimler

1906 Kahire ve 1911 Leknev Konferansları'nda Protestan misyonierlerin sundukları bildirimlerde belirttikleri hususlardan biri de görev yaptıkları topraklardaki siyasi durum, yönetim şekli ve yaşanan gelişmelerdir. Presbiteriyenlik anlayışı çerçevesinde, geçmiş siyasi gelişmeleri akademik bir yaklaşımla değerlendirmek bir usul olarak kendini göstermektedir.⁵⁷ Misyonerler, uzun yıllar boyunca elde ettikleri veriler ve yaptıkları gözlemler ışığında, Müslümanların içinde buldukları siyasi durumu anlamaya çalışmışlar ve kendi hedefleri doğrultusunda ne şekilde hareket etmeleri gerektiğinin planlaması içinde olmuşlardır. Müslüman yönetimlerin yaşadıkları siyasi çalkantılar değerlendirilerek geleceğe yönelik atılacak adımlar belirlenmiş ve Müslüman dünyadaki siyasi bölünmüşlük tahlil edilerek Hıristiyanlık propagandasında kullanılabilen hususlar gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Özellikle 1911 yılında yapılan Leknev Misyonerlik Konferansı programının önemli bir kısmı, Müslüman dünyanın yaşadığı siyasi değişimlere, bu değişimlerin İslam'ı nasıl etkilediğine ve misyonierlerin Hıristiyanlık propagandalarına karşı hükümetlerin tuttukları tavırlara ayrılmıştı. Bu konferansın baş aktörlerinden Zwemer'in büyük bir sevinçle üstünde durduğu husus ise, batılı güçlerin ve misyonierlerin 1911 yılı itibarı ile Müslüman dünyasının neredeyse dörtte üçüne ulaşabilir durumda olmasıydı.⁵⁸ Örneğin Hindistan'da hakimiyet ve prestij kaybı yaşayan Müslümanlar bu durumdan en çok etkilenenlerdir. O dönemde yaklaşık 60 milyon Müslüman için hayat oldukça zorlu geçmekteydi. Yüzyıllarca hâkim konumda yaşadıkları topraklarda İngilizlerin yönetimi devralmasıyla birlikte gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda sıkıntılı bir sürecin içine girmişlerdi. 1857 yılındaki Büyük Sipahi Ayaklanmasının başlıca sorumlusu olarak algılanan Müslüman halk ve ulema İngilizlerin gittikçe artan baskılarına maruz kalıyorlardı.⁵⁹ Hindistan'da görev yapan misyonier William Alexander Wilson 1911 Leknev Konferansı'nda, 19. yüzyılın son çeyreği itibarıyla batılı toplumların ulaştığı yaşam seviyesinden etkilenmemenin neredeyse imkânsız hale geldiğini ifade etmişti.⁶⁰ Ona göre böylece, doğulu Müslüman topluluklar arasında yeni fikirler, idealler ve istekler belirmiş ve bu onları ister istemez değişime itmişti.⁶¹ Müslümanlar üzerinde misyonierlerin çalışma alanlarından birisi de Uzak Doğu idi. Uzak Doğu'da Müslümanların yoğun olarak bulunduğu Sumatra Adası'nda da çalışmalar yürüten misyonierler konferanslarda bu coğrafya üzerinde de hassasiyetle durmuşlardır. Misyoner Simon'un verdiği bilgilere göre, 20. yüzyılın başında tüm Sumatra Adası, Hollanda Sömürge

⁵⁷ 16. yüzyıl Avrupasında reform hareketi (öze dönüş hareketi) özellikle Zürih'te Ulrich Zwingli, Strazburg'ta Martin Bucer, Cenova'da John Calvin önderliğinde yayılmaya başlamıştı. Episkopal ve Papalık sistemini kabul etmeyen İskoçyalı Protestanlar Presbiteriyen sistemi oluşturduklar. İlahiyatçı John Knox'un çalışmalarıyla Presbiteriyenlik İskoçya'da güçlendi. 1689 yılına kadar çeşitli yaptırım ve baskılara maruz kalan Presbiteriyenler bu tarihte çıkan hoşgörü kanunu ile Westminster İnanç Açıklamasını resmen kabul ettirmiş oldular. (<http://www.presbiteriyen.org/tarihce.html>, E.T. 15.11.2021). Presbiteriyen olmak birden fazla kimlik ve bağlantı katmanı içerir. Hristiyanlar için, Presbiteriyenler "Katolik"tir, eski Hristiyanlığın ortak mirasını tüm inananlarla, her zaman, her yerde paylaşırlar. Presbiteriyenler, kutsal metinlerin önceliğini ve İncil'in yeniden keşfini teyit etmek için on altıncı yüzyılın zengin manevi mirasını paylaşan Protestan'lardır. Protestan Reformu içinde, Presbiteriyenler kendilerini "Reforme Edilmiş Gelenek" olarak bilinen kilise ailelerinden biri olarak tanımlarlar. Bu akışta Presbiteriyenler kendilerini John Calvin, John Knox ve İngiliz Püritenlerinin reformlarıyla özel bir bağlantı içinde görürler. Tarihsel olarak, Presbiteriyenler de evanjelik hareketin bir parçasıdır; yani, Amerika ve İngiltere'deki dini uyanışların mirasını benimserler. (S. Donald Fortson, *The Presbyterian Story : Origins & Progress of a Reformed Tradition*, Wipf and Stock, Oregon, 2017, s. 7,8).

⁵⁸ Zwemer, "An Introductory Survey", *agm*, s. 22.

⁵⁹ Haluk Selvi, Uğur Topcu, "Protestan Misyonerlerin Gözünden 20. yüzyılın Başında Hindistan'da İslami Reform ve Misyonerlik", *Gazi Akademik Bakış*, C. 14, S. 27, Kış 2020, s. 175.

⁶⁰ W. A. Wilson, Amerikalı bir misyonier olarak Hindistan'da 1884 ile 1917 yılları arasında görev yapmış; *The Redemption of Malwa* ve *The Popular Preachers of the Ancient Church* adlı iki kitap yazmıştır. (Mary J. Anderson, *The Life Writings of Mary Baker McQuesten: Victorian Matriarch*, Wilfrid Laurier University Press, Ontario, 2004, s. 257).

⁶¹ W.A. Wilson, "The Situation in India", *Islam and Missions*, New York, 1911, s. 144-146.

Hükümeti'nin kontrolü altındaydı. Müslüman Açe Krallığı⁶² ile 1870'lerde başlayan savaş yaklaşık 30 yıl sürmüş ve Hollandalıların bölgedeki Müslümanlara üstünlük sağlamasıyla sonuçlanmıştı. Sumatra adasının kuzeybatısındaki Açe toprakları, bu adadaki Müslümanlar için kutsal topraklardı. Bu yüzden de yapılan bu savaş kutsal bir savaş olarak algılanmış ve Müslümanların yenilgiyi kabul etmeleri kolay olmamıştı. Onlar bir gün, Osmanlı Sultanı'nın gelip tüm Flemenkler'i bu topraklardan söküp atacağına dair inançlarını kaybetmemişlerdi.⁶³

Müslüman dünyada uzun yıllar görev yapan eğitimli misyonerler, dinlerini yayma hedeflerinin yanında ülkelerin siyasi yapılarıyla da yakından ilgilidiler ve geçmişten o güne uzanan süreçte yaşanan siyasi gelişmelere son derece hakimdiler.

3.3. Müslüman Ülkelerde Eğitim ve Entelektüel Seviye

20. yüzyılın başında gerçekleştirilen misyoner toplantılarında konuşma yapan misyonerlerin ortak bir şekilde değindikleri hususlardan en önemlilerinden biri de buldukları topraklarda yaşayan Müslümanların eğitim durumları ve entelektüel seviyeleridir. Düşük eğitim seviyesi Müslümanlığa yönelik getirilen en önemli eleştirilerden biridir ve bu konuda Hristiyan toplumların yakaladığı seviye işaret edilerek İslam'a karşı bir algı geliştirilmiştir.

Örneğin Arabistan'daki İslam'ı değerlendiren J. Cantine Young'a göre, Arabistan yarımadasında geleneksel olarak bir Arap, Kur'an okumayı öğrenmek dışında, yalnızca basit aritmetik ve kısa mektup yazmayı öğrenirdi.⁶⁴ İran Körfezi boyunca şehirlerde yaşayanlar arasında okuma yazma oranı yüzde 50'leri bulurken, aşiretler arasında yüzde 2 bile yüksek bir orandı. Bu durumun sebebi, sadece şehirlerde Türk yönetiminin fizyoloji, cebir, fiziksel ve politik coğrafya, fizik, Türkçe, Farsça, Arapça ve Fransızca derslerini ücretsiz sağlamasıydı. Fakat, tüccar sınıfı ve din bilimleri okuyanlar dışında çok az kişi Kur'an öğrendikten sonra eğitimine devam ediyordu. Umman'da ise eğitimin daha iyi bir durumda olduğu söylenebilirdi. Bu bölgede İslam'ın *İbâziyye* kolu baskındı.⁶⁵ Okuma yazma bilmezlik kadınlar arasında bile pek rastlanan bir şey değildi.⁶⁶

1911 Leknev Konferansı'nda Hindistan'daki genel durumu değerlendiren Wilson'a göre ise, Hindistan'daki eğitim sistem ile ilgili olarak yapılabilecek yenilikler konferanslar, dernek toplantıları ve Müslüman gazetelerinde enine boyuna tartışılmıştı. 1911 yılına gelindiğinde halen daha Müslüman çocuklar okulda ağırlıklı olarak Kur'an eğitimi almaktaydı. Okullar camilerin bir parçası ve uzantısı şeklindeydi. Ezbere dayanan eğitimde Arapça dilini öğrenmeye yönelik çalışmalar yapılmıyordu. Yeni yapılan medreselerde eğitim, batı tarzı fikirlerle daha fazla uyum içindeydi. Ayrıca misyon okulları ve üniversiteleri batı tarzı eğitimlerini ara vermeden

⁶² Malay sultanlıklarının hepsinde görüldüğü üzere, Sumatra Adası'nın kuzey ucundaki Açe bölgesinin de İslamlaşmasında Ortadoğu'dan ve Hindistan'dan gelen Müslümanların önemli rolleri olduğu bilinir. Açe'nin sahil bölgelerinde İslam, daha 9. ve 10. yüzyıllarda şehir devletleri şeklindeki krallıklarda küçük Müslüman topluluklar olarak kendini göstermişti. Özellikle, 16. yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nin çabaları sonucu hac yollarının güvenliğinin sağlanması ile başta Açeli alimler Mekke ve Medine başta olmak üzere önemli ilim merkezlerinde değişik sürelerle öğrenim görme imkânı buldular. (Mehmet Özey, "Erken Dönemlerden Yakın Geçmişe Kadar Açe Alimlerine Kısa Bir Bakış", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36, S. 1, 2009, s. 238-239.)

⁶³ G.K. Simon, "Islam in Sumatra", *The Mohammedan World of To-Day*, New York, 1906, s. 212. Osmanlı Devleti'nin yegâne bağımsız bir Müslüman devlet olması sebebiyle, Açe hükümdarları Osmanlı yönetimi altına girmek için 19. yüzyılın sonlarında dâhi taleplerde bulunmuşlardır. (BOA, A.MKT.MHM. 457/33)

⁶⁴ J. Cantine Young, Zwemer ile birlikte "*The Golden Milestone: Reminiscences of Pioneer Days Fifty Years in Arabia*" adlı kitabı yazmıştır. Kitabın giriş kısmında Lowell Thomas tarafından da söylendiği gibi, Arap misyonu dendiğinde Zwemer ile birlikte akla gelen ilk isimlerden biridir. (Samuel M. Zwemer, James Cantine, *The Golden Milestone: Reminiscences of Pioneer Days Fifty Years in Arabia*, Fleming H. Revell Co., New York, 1938, s. 5).

⁶⁵ Adını kurucusu olduğu kabul edilen Abdullah b. İbâz'dan almıştır. İbâziyye'nin itikadî görüşlerinin temelini son derece geniş bir şekilde ele alınan iman anlayışı teşkil eder. Hâricî fırkalarının en mutedili ve günümüze ulaşan tek koludur. (Ethem Ruhi Fiğlalı, "İbâziyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 19, İstanbul, 1999, s. 256,259.)

⁶⁶ J. C. Young, "Islam in Arabia", *The Mohammedan World of To-Day*, New York, 1906, s. 87.

sürdürmekteydi. Aligarh'daki Müslüman Üniversitesindeki öğrenci sayısı 1904 yılında 269 iken, 1910 yılında bu sayı 800'ü aşmıştı.⁶⁷

Konferanslarda kürsüye çıkan misyonerlerin ortak düşüncesi, İslam ülkelerinin eğitim ve entelektüel açıdan batı dünyasından son derece geride olduğuydu. Bu hususu, kendi kültürlerinin ve dinlerinin propagandasında sıklıkla kullanıyorlardı.

3.4. Misyonerlerin İslam'a İlişkin Görüşleri

Öncelikli olarak, Kahire Konferansı'nın açılış konuşmasını yapan H.H. Jessup ve Leknev Konferansı açılış konuşmasını yapan Zwemer gibi etkili isimlerin birleştikleri noktalardan biri, o dönemki Amerikan halkının kafasındaki İslam algısının değiştirilmesinin şart olduğudur. Onlara göre, Hristiyanların önemli bir kısmı, İslam'ın Asyalı ve Afrikalı toplumlara uyan, ılımlı bir inanç olduğuna inanmaktadır. Halkın önemli bir kısmının İslam'a ılımlı yaklaşması, Hristiyanlıktan sonra İslam'ı en iyi ikinci din olarak algılamaları ve bu dine inananların asla dinlerinden dönmeyeceklerini düşünmeleri onları rahatsız etmektedir.⁶⁸ *Fifty-three Years in Syria* adlı kitabın yazarı olan ve öncü bir misyoner olarak kabul edilen Jessup'a göre, Amerikan halkını İslam hakkında yanlış bilgilendiren Bosword Smith gibileri böylesi bir algının ortaya çıkmasından sorumludur.⁶⁹ Protestan bir rahip olan İngiliz kökenli Smith *Mohammed and Mohammedanism* adlı eserinin giriş kısmında özetle şunu söylemektedir;

"İslam ve Hristiyanlık hiçbir zaman birleşip tek bir din olamasa da birbirlerinden çokça şey öğrenebilirler. Yani Hristiyanlıktan öğrendikleri ile İslamiyet çok daha iyi bir din olabilir; Hristiyanlar da İslam'dan öğrenecekleri şeylerle daha iyi Hristiyanlar olabilirler. Farklı isimlerle de olsalar aynı duada birleşip aynı ümidi besleyebilirler."⁷⁰

Özellikle Jessup böyle bir görüşü kabul etmemektedir. O, çokeşlilik, kadınların haremde tecrit edilmesi, boşanmadaki kolaylık, kendi dinini diğerlerinden üstün görme ve diğer mezheplerden nefret etme gibi unsurları barındıran İslam dininden öğrenilecek hiçbir şeyin olmadığı iddiasındadır. Sadece Hristiyanlıktan alınmış olan doktrinleri kabul ederken, İslam'daki dogmatik kuralları bir hata olarak görmektedir. İslam ülkelerinde sosyal ve ahlaki hayatın çökmekte olduğunu ifade ederken, özellikle kadının toplumdaki yerine vurgu yaparak hiçbir Hristiyan'ın İslam'ı onaylayamayacağını savunmaktadır.⁷¹

Konferanslarda boy gösteren misyonerler yaptıkları konuşmalarda, genel olarak İslam dinine karşı sert bir tutum sergilemişler ve onu, Hristiyanlığın ve Hristiyan ülkelerin güç kazanması karşısındaki en büyük engellerden biri olarak görmüşlerdir.

3.5. Misyonerlere Göre Müslüman Kadınların Durumu

1906 ve 1911 yıllarında gerçekleştirilen konferanslarda yapılan konuşmalar genel hatlarıyla incelendiğinde neredeyse tüm konuşmacıların bir şekilde Müslüman kadınların durumuna değindikleri görülmüştür. Misyoner hedefler doğrultusunda tüm dünyayı karış karış dolaşan misyonerler, özellikle Hristiyanlığı yaymaya yönelik faaliyetler çerçevesinde, kadınların cahil kalmasında, sosyal hayattan kopuk yaşamalarında ve toplumda her zaman ezilen bir zümre olmalarında İslam dininin getirdiği hükümlerin etkili olduğunu iddia etmişlerdir. İslam karşıtı

⁶⁷ Wilson, *agm*, s. 150.

⁶⁸ H.H. Jessup, "Introductory Paper", *The Mohammedan World of To-Day*, New York, 1906, s. 18, Zwemer, "An Introductory Survey", *agm*, s. 9.

⁶⁹ Bosword Smith, 1874'te yayınladığı *Mohammed and Mohammedanism* adındaki kitabında çağdaşı Hristiyan din adamlarının aksine, Hz. Muhammed ile ilgili daha ılımlı bir yaklaşımda bulunmuştur. Ona göre, Müslümanlar dinlerini değiştirmeden Hristiyanlıktan çok şey öğrenebilecekleri gibi, Hristiyanlar da Müslümanlardan bir şeyler öğrenebilirlerdi. Ayrıca, Hristiyan misyonerlerin çalışma yöntemlerini değiştirmeleri gerektiğine inanıyordu. (Smith, *Mohammed and Mohammedanism*, Smith, Elder Co., Londra 1874, s. 50).

⁷⁰ Smith, *age*, s. xi.

⁷¹ Jessup, *agm*, s. 18.

propaganda faaliyetlerinde her zaman bu iddiayı ön planda tutmuşlar ve güçlü bir argüman olarak her platformda dile getirmişlerdir. Örneğin uzun yıllar Afrika ülkelerinde görev yapmış misyoner Carl Meinhoff'e göre Afrika genelinde Müslüman kadınların neredeyse tamamı cahillik ve ruhsal uyuşukluk içindedir.⁷² Suriye ve Filistin bölgesinde yaşamış Amerikalı Misyoner W.K. Eddy'e göre ise, bu topraklarda yaşayan kadınlardan şehirlerde yaşayanlarının evde görev süresi belli olmayan bir köle, daha küçük yerlerde yaşayanlarının ise bedava bir işçi olarak görülmektedir.⁷³ İran'daki İslam'ın durumunu anlatan W.St. Clair Tisdall da 1906 Kahire Konferansı'nda, diğer Müslüman dünyasında görevli Hıristiyan misyonerler gibi kadının İslam toplumu içindeki durumuna özel olarak değinmiştir.⁷⁴ Kadınların hiçbir sosyal hakka sahip olmadıklarını; erkeklerin zina durumunda eşlerini hiçbir ceza almadan öldürebildiklerini ve küçük yaşta evliliğin son derece normal olduğunu ifade etmiştir.⁷⁵

Misyonerlerin, İslam dinine karşı kullandıkları en önemli argümanlardan biri her zaman İslam'da kadının konumudur. Konferanslarda yapılan konuşmalarda da bu husus defalarca ön plana çıkarılmıştır.

3.6. Misyonerlerin Gözünden İslami Propaganda Faaliyetleri ve Panislamizm

Özellikle 1911 Leknev Konferansında, Panislamizm misyonerler açısından ciddi bir tehdit olarak algılanmış ve görev yaptıkları ülkelerdeki çeşitli Panislamist hareketleri konuşmalarında değerlendirmeye almışlardır. Örneğin Afrika'da farklı ülkelerde görev yapan misyoner Sell yaptığı konuşmada, Afrika kıtasının tamamı için misyonerleri uarmış ve tüm dünyadaki Hıristiyanların acilen Afrika topraklarında Müslümanların önüne geçmeye çalışan misyona yardımlarını artırması ve durumun vahametinin farkına varması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, misyon tarihinin hiçbir döneminde alınması gereken önlemler bu derece aciliyet arz etmemiştir. 20. yüzyılın başında Afrika'daki İslam ilerleyiş o kadar geniş çaplı ve o kadar hızlıdır ki, eğer kilise evanjelik çalışmalarını bu topraklarda hızlandırmazsa, çok yakın bir süre içinde milyonlarca insan Müslümanlığı seçecek ve bir daha Hıristiyanlığa döndürülmeleri neredeyse imkânsız bir hal alacaktır.⁷⁶ Misyoner kaynaklarına göre, Kuzey Afrika'da o dönemdeki en etkili tarikatlardan olan Senusiyye'ye bağlı okullarda tüm yabancı unsurlara karşı nefret besleyen bir nesil yetiştirilmektedir.⁷⁷ Misyonerlere göre, tek bir hedef doğrultusunda kenetlenmiş, İslam'ın özüne dönüşü savunan ve tüm yabancı unsurlara savaş açmış Senusi dervişleri belki de bu

⁷² Carl Meinhoff, "The Moslem Advance in Africa", *Islam and Missions*, New York, 1911, s. 76. Meinhoff misyoner olmanın yanında Afrika topraklarında konuşulan yerel diller konusunda akademik çalışmalar yapan ilk uzmanlardan biridir. Özellikle Bantu dilleri üzerine çalışmış, 1898 yılında *Grundriss einer Lautlehre der Bantusprachen* (Bantu Dilleri Ses bilgisinin Ana Hatları), 1906 yılında *Grundzüge einer vergleichenden Grammatik der Bantusprachen* (Bantu Dillerinin Karşılaştırmalı Dil Yapılarıyla ilgili Prensipler) ve 1915'te de *An Introduction to the Study of African Languages* (Afrika Dilleri Eğitime Giriş) adlı kitapları yazmıştır. (<https://www.britannica.com/biography/Carl-Meinhof>, E. T. 30.11.2021).

⁷³ W. K. Eddy, "Islam in Syria and Palestine", *The Mohammedan World of To-Day*, New York, 1906, s. 62. Eddy, 1878 yılında Presbiteryen Kilisesi Misyonerlik Kurulu tarafından Suriye'de görevlendirilmiştir. Arapçayı anadili gibi yazıp konuşabilen Eddy, Suriye'de görev yapmış en aktif, en yetenekli misyonerlerden biri olarak tanınmıştır. Yaşadığı dönemlerde önemli Misyon toplantılarında her zaman lider konumunda bulunmuş ve Sayda ile ilgili akla gelen ilk isim olmuştur. (<https://www.findagrave.com/memorial/175633076/William-King-Eddy>, E. T. 17.11.2021).

⁷⁴ Bir İngiliz Misyoner olan Tisdall, Church of England misyoner cemiyetinin İran'daki sekreteri idi. İsfahan'da çalışmalarda bulunmuştu. Aynı zamanda bir tarihçi ve filoloji uzmanıydı. Görev yaptığı Ortadoğu topraklarındaki dillere oldukça hâkim biriydi. Hint dil ailesinden Guceratça üzerine çalışmalarda bulunmuş ve 20. yüzyılın başında yayınladığı kitapla bu dili öğrenmek isteyen İngilizlere eşsiz bir kaynak sunmuştur. (W.St. Clair Tisdall, *A Simplified Grammar of the Gujarati Language*, D.B. Taraporevala, Sons Co., Bombay, 1892, s. 9,10).

⁷⁵ W. St. Clair Tisdall, "Islam in Persia", *The Mohammedan World of To-Day*, New York, 1906, s. 117.

⁷⁶ Canon E. Sell, "The Dervish Orders in Africa", *Islam and Missions*, New York, 1911, s. 74-75.

⁷⁷ *CMS Review*, Church Missionary Society, London, June, 1907, s. 352. 1837 yılında Mekke'de Ebükübeyis dağında açtığı zâviyede irşad faaliyetine başlayan Muhammed b. Ali es-Senûsi, Fas'tan Yemen'e kadar geniş bir coğrafyada etkili olmuş, dört Sünnî mezhep ile tarikat mensupları arasında orta bir yolda yürümeye, mezhep ve tarikatları birleştirmeye çalışmıştır. (Ahmet Kavas, "Senûsiyye", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 2009, s. 536-538)

toprakların gördüğü en etkin ve yaygın Müslümanlık propaganda çalışmalarını yürütmektedirler.⁷⁸

Misyoner G. K. Simon'un 1911 Leknev Konferansı'nda Malezya'daki Panislamist hareketlerle ilgili yaptığı konuşmada belirttiği üzere, Doğu Hint Adaları, Müslümanların ruhani merkezi Mekke etrafında oluşan İslam birliğine günden güne daha da yaklaşmaktadır.⁷⁹ Yalnız kalmaktansa bir birlik içinde bulunmak bölge halkını kendinden daha emin bir ruh haline sokmuştur. Simon'a göre, her hacılık görevini yerine getirmiş Malezyalı Müslüman, Müslümanlık propagandasının bir parçası haline dönüşmektedir.⁸⁰ Misyonerleri korkutan bir diğer durum ise Açeli Müslümanların Panislamist fikirlerin etkisiyle Osmanlı Devleti'nden yardım beklemleri ve Hıristiyan yönetimden kurtulmanın umudu ve beklentisi içinde olmalarıdır.⁸¹

Panislamizm, başarıya ulaşmış bir hareket olmasa da 20. Yüzyılın başında misyonerlerce çokça ele alınmış ve Hıristiyanlık hakimiyetinin önünde güçlü bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu durum özellikle 1911 Leknev Konferansı bildirimlerine de fazlasıyla yansımıştır. "Pan-Islamism in Turkey", "Pan-Islamism in Africa", "Pan-Islamism in Malaysia" başlıklı bildirimler en çok göze çarpanlardır.⁸²

Sonuç

Tüm dünya kaynaklarını kendi idareleri altına almayı hedeflemiş batılı güçler, neredeyse tüm 19. yüzyıl boyunca bitmek tükenmek bilmeyen bir iştahla emperyalist bir politikanın peşinde koşmuşlardı. İşgal ettikleri topraklarda kalıcı olmak ise ana hedefleriydi. Bu hedef doğrultusunda, öncelikli olarak dini ve kültürel yaşamla ilgili tespitler yapmak ve bu tespitler ışığında da gerekli çalışmalarda bulunmak gerekiyordu. En iyi okullarda yetişmiş, donanımlı, gözünü budaktan sakınmayan misyoner neferler bu vazife için biçilmiş kaftandı. Batıdaki siyasal güçlerin desteğiyle hareket eden ve bu siyasal güçlerin resmi din söylemini temsil eden misyonerler, faaliyette buldukları yerlerde, yalnızca inandıkları öğretilere halkı inandırma çabasında olmadılar, aynı zamanda irtibatlı oldukları siyasal güçlerin otoritesini sağlamlaştırmak için gizli veya açıktan propaganda faaliyetleri içinde oldular. Dolayısıyla bu doğrultuda misyonerler, dinin siyasallaşması çerçevesinde, siyasal erkin otoritesinin kabulü ve pekiştirilmesi için gerekli olan kültür ihracında hayati rol oynayan kişiler haline geldiler. Onların en önemli hedeflerinden biri de yüzyıllarca batının korkulu rüyası olmuş ancak gücünü yitirmeye başlayan İslam dünyası oldu. Misyoner neferler akın akın Müslüman topraklara gidip, oradaki durumu ayrıntıları ile ülkelerine çeşitli yollardan iletiler ve ülke politikalarının belirlenmesinde önemli pay sahibi oldular. 1906 Kahire ve 1911 Leknev konferansları ise misyonerlerin sahip oldukları bilgileri ve tecrübeleri paylaşmaları açısından oldukça elverişli bir ortam sağladı. Bu konferanslarda alınan kararlar, daha sonraki dönemde misyonerlerin ne yönde faaliyet göstereceklerinin belirlenmesi açısından

⁷⁸ Osmanlı Arşiv belgelerinde de (görüldüğü) üzere, Avrupalı güçlere karşı ayaklanan Seyh Senusi, 1899 yılında bütün müritleriyle birlikte Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğunu ifade etmiştir. (BOA. Y.PRK.MŞ.7/10.)

⁷⁹ Sumatra'da yaşayan halkın büyük bir çoğunluğunu oluşturan Batak halkına yönelik evanjelik çalışmaların en yoğun olduğu 1883- 1914 yılları arasında bölgede bulunan Rhenish Misyoner Cemiyeti üyesi G. K. Simon, yerel bir yardımcı ile 1905 yılında Simalungun'da özel bir kurs yeri açmış ve burada çalışmalarda bulunmuştur. 1906 yılında Kahire'deki konferansa katıldığı gibi 1928 yılında Kudüs'deki Rhenish Misyoner Konferansına da katılmıştır. (Jan S. Aritonang, *Mission Schools in Batakland (Indonesia): 1861 – 1940*, Çev. Robert R. Boehlke, E.J. Brill, Leiden, 1994, s. 104.)

⁸⁰ Simon, "Pan-Islamism in Malaysia", *Islam and Missions*, New York, 1911, s. 88.

⁸¹ Hindistan'ın güneyindeki Sumatra adasının batısında bulunan ve 19. yüzyılın sonlarına doğru 3 milyon Müslüman nüfusa sahip Açe Hükümeti, Hollanda (Flemenk) Hükümeti'nin idaresi altına girmek için Osmanlı Devleti'nden yardım istemiş ancak gerek mesafenin uzaklığı gerekse Hollanda Hükümetiyle olan dostane ilişkileri bozmamak için sadece bir uyarı ile yetinilmiştir. (HR.TO. 587/26.)

⁸² *Islam and Mission, age*, s. 5.

önem taşımaktaydı. Farklı misyoner örgütlerin aynı çatı altında buluşması, ilerleyen dönemde daha etkin evanjelik çalışmaların yapılacağı konusunda fikirler veriyordu.

Sonuç olarak, Protestan misyonerler için konferanslar yoluyla bir araya gelmek ve fikir alışverişinde bulunularak gelecek dönemde girişilecek faaliyetlere karar vermek büyük önem taşımaktaydı. Bu konferansların katılımcıları paylaştıkları bilgilerle faaliyet gösterdikleri bölgelerle ve içinde yaşadıkları toplumlarla ilgili değerli bilgileri gözler önüne seriyorlardı. 1906 ve 1911 yıllarında Müslümanlara yönelik düzenlenmiş konferanslar ise, misyonerliğin en güçlü dönemine denk gelmişti. Bu konferansları incelemenin ve yapılan konuşmalarda sunulan verileri analiz etmenin hem misyonerlik tarihi hem de Müslümanların o dönemde içinde bulunduğu şartları daha iyi anlamada ne kadar önemli olduğu açıktır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Hariciye Tercüme Odası (HR.TO)

HR.TO. 587/26

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Odası (Kalemi) (MKT.MHM)

MKT.MHM. 457/33.

Dahiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelât ve Islahat Komisyonu, Muamelât (A.}DH. TMIK.M)

A.}DH. TMIK.M.5/38.

Yıldız Perakende, Meşihat Dairesi Maruzâtı (Y.PRK.MŞ)

Y.PRK.MŞ.7/10.

Yayınlanmış Arşiv Belgeleri

Annual Report of the ABCFM, Vol. 66, Riverside Press, Boston, 1876.

The Missionary Herald, Containing the Proceedings of ABCFM, Vol. 102, No. 6, June 1906.

The Missionary Herald, Containing the Proceedings of ABCFM, Vol. 107, April 1911.

The Missionary Review of The World, Ed. Arthur T. Pierson, V. 29, S. 1 (New Series), Funk and Wagnalls Co, New York, 1906.

The Missionary Review of the World, Ed. Arthur T. Pierson, Vol. 34, No. 4, *Funk and Wagnalls Co*, New York, April 1911.

Kitaplar ve Makaleler

AÇIKSES, Erdal, “Misyonerliğin Tanım ve Faaliyetleri Hakkında Kısa Bir Değerlendirme”, *Müdafaa-i Hukuk*, S. 72, Ağustos 2004, s. 30-32.

AKSU, Ayşe, *Osmanlı'da İki Amerikalı Misyoner- Levi Parsons ve Pliny Fisk'in Anadolu ve Kudüs Seyahat raporları*, Dergah Yay., İstanbul, 2015.

ALÇITEPE, Galip, “J. W. Crowfoot İmzalı Alevilikle İlgili Önemli Bir Çalışma: Kapadokya Kızılbaşlarından Arta Kalan”, *Kesit Akademi Dergisi*, Yıl.1, S.1, Eylül 2015, s. 79-95.

ANDERSON, Mary J., *The Life Writings of Mary Baker McQuesten: Victorian Matriarch*, Wilfrid Laurier University Press, Ontario, 2004.

ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım, İstanbul, 2010.

BENNETH, Clinton, “Goldsack, William”, *Biographical Dictionary of Christian Mission*, Ed. Gerald H. Anderson, William B. Eerdmans Publishing Co., Cambridge, 1999.

CRAGG, Kenneth, “ Temple Gairdner's Legacy”, *Internationa Bulletin of Missionary Research*, Ekim, 1981, s. 164-167.

CARR-SAUNDERS, A.M., *World Population*, Frank Cass and Co., London, 1964

DOĞAN, Mehmet Ali, “Theses and Dissertations on the American Missioanary Activities in the Middle East”, *International Journal of Turcologia*, Vol. 12, No. 23, s. 151-164.

- ERDOĞAN, Dilşen İnce , "American Board Of Commissioners For Foreign Mission (Abcfm) Near East Relief'e Amerikan Misyonerlerinin Anadolu'daki Faaliyetleri", *Belgi Dergisi*, C. 2, S. 14, Tem. 2017, s. 552-565
- ERHAN, Çağrı, *Türk Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, İmge Yay., Ankara, 2000.
- ERYILMAZ, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi*, Risale Yay., İstanbul, 1990.
- FORTSON, S. Donald, *The Presbyterian Story : Origins & Progress of a Reformed Tradition*, Wipf and Stock, Oregon, 2017
- GOODSELL, Fred Field, *You Shall Be My Witness*, ABCFM, Boston, 1959.
- GREENE, Joseph K., *Leaving The Levant*, The Pilgrim Press, Boston, 1916.
- GÜNDÜZ, Şinasi- AYDIN, Mahmut, *Misyonerlik*, Kaknüs Yay., İstanbul, 2002.
- GÜNGÖR, Ali İsra, *Evanjelikler*, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2016.
- İNAN, Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Almanların Protestan Misyonerlik Faaliyetleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2015.
- Islam and Missions- Being Papers Read at the Second Missionary Conference On Behalf of the Mohemmedan World at Lucknow*, ed. S.M Zwemer, E.M. Wherry, C.G. Myleria, Fleming H. Revell Company, London, 1911.
- KAHN, Joel S., *Southeast Asian Identities: Culture and the Politics of Representation in Indonesia, Malaysia, Singapore and Thailand*, Palgrave Macmillian, London, 1998,
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi – Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876–1907*, 8. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1995.
- KARPAT, Kemal H., *Osmanlı Nüfusu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- KILIÇ, Remzi, "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyoner Faaliyetleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 19, Niğde, 2006, s. 327-342.
- KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Anadolu'daki Amerika- Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları*, İmge Kitapevi, Ankara, 2000,
- Lucknow, 1911; Being Papers Read and Discussions on The Training Of Missionaries, and Literature For Muslims At The General Conference on Missions to Muslims held at Lucknow, January 23-28, 1911*, Ed. E.M.Wherry, C.G. Mylrea, S.M. Zwemer, The Christian Literature Society, London, 1911.
- LYONS, Patricia M., *What is Evangelism?*, Church Publishing, New York, 2019.
- Lucknow 1911*, Ed. E. M. Wherry, C.G. Myleria, S.M. Zwemer, The Christian Literature Society for India, London, 1911.
- MALKOÇ, Mustafa Numan, "Türkiye'de Protestan Misyonerliği", ed. Ömer Faruk Harman, *İSAV*, Tartışmalı İlim Toplantı Serisi- 43, İstanbul, 2004, s. 161-193.
- MCCARTHY, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, Çev. Bilge Umar, İnkılap, İstanbul, 1998.
- Methods of Mission Work Among Moslems*, Ed. S.M. Zwemer, Fleming H. Revell Co., New York, 1906.
- ÖZAY, Mehmet, "Erken Dönemlerden Yakın Geçmişe Kadar Açık Alimlerine Kısa Bir Bakış", *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 36, S. 1, 2009, s. 237-254.

SELVİ, Haluk- DEMİRKOL, Kurtuluş, “Osmanlı Devleti’nde Amerika Birleşik Devletleri Vatandaşlarının Hukuku ve Karşılaşılan Bazı Problemler”, *History Studies*, Prof. Dr. Enver Konukçu Armağanı, 2012, s. 327-349.

SELVİ, Haluk- TOPCU, Uğur, “Protestan Misyonerlerin Gözünden 20. Yüzyılın Başında Hindistan’da İslami Reform ve Misyonerlik”, *Gazi Akademik Bakış*, C. 14, S. 27, Kış 2020, s. 175- 202.

SHAVIT, David, *The United States In Asia*, Connecticut, 1990.

SMITH, Bosworth, *Muhammed and Muhammedanism*, Smith, Elder Co., London, 1874.

STOCK Eugene, *The History of the Church Missionary Society*, C. 4, CMS, London, 1916.

TAMUR, Esra Danacıoğlu, “Karşılaştırmalı Bir Perspektiften 19.Yüzyılda Çin ve Osmanlı İmparatorluğu’nda Protestan Misyoner Faaliyetler”, *ÇTTAD*, C. 5, S. 12, Bahar 2006, s. 3-20

The Mohammedan World of Today- Being Papers Read at the First Missionary Conference On Behalf of the Mohammedan World at Cairo, ed. Zwemer, S.M, E.M. Wherry, James L. Barton, The Young People’s Missionary Movement, New York, 1906.

TURAN, Ömer, “Amerikan Misyonerlerinden E. Smith ve H.G.O Dwight’e Göre 1830-1831 Yıllarında Ermeniler”, *XIV. Türk Tarih Kongresi (9-13 Eylül 2002)- Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. 2, 2. Kısım, Ankara, 2005, s. 1459-1483.

WILSON, J. Christy, *Apostle To Islam- A Biography of S.M. Zwemer*, Baker Publishing, Michigan, 1952.

YILDIZ, Özgür, *Anadolu’da Amerikan Misyonerleri*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2016.

YÜCE, Samet, *Britanya'nın Ortadoğu Politikası ve Gertrude Bell*, Nizamiye Akademi, İstanbul, 2016.

ZDANOWZKI, Jery, *Saving Sinners Even Moslems: The Arabian Mission (1889-1973) and Its Intellectual Roots*, Cambridge Scholars Publishing, Newcastle Upon Tyne, 2018.

Tezler

AKSU, Ayşe, “Amerikalı Misyonerlerin Osmanlı Anadolu’sundaki Eğitim Faaliyetleri (1820-1900) ve Bunun Osmanlı Toplum Yapısına Etkileri”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2010

MALKOÇ, Mustafa Numan, “Günümüz Türkiye’sinde Protestanlık”, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2006.

Ansiklopedi Maddeleri

GÜNDÜZ, Şinasi, "MİSYONERLİK", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul,2005, s. 193-199.

KAVAS, Ahmet, “Senûsiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, 2009, s. 536-538

KOCABAŞOĞOLU, Uygur, “Amerikan Okulları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 495-500.

İnternet Kaynakları

<https://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/n-o-p-q/newell-harriet-atwood-1793-1812/>, (E. T. 28.11.2021).

<http://www.bu.edu/missiology/missionary-biography/r-s/speer-robert-elliott-1867-1947/>, (E. T. 25.11.2021).

<http://www.presbiteryen.org/tarihce.html>, (E.T. 30.11. 2021).

<https://www.britannica.com/biography/Carl-Meinhof>, (E. T. 15.11.2021).

<https://www.findagrave.com/memorial/175633076/William-King-Eddy>, (E. T. 17.11.2021).

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

1925

13 / 6

Summary

Today, the strongest Christian sect in the USA, England, Germany and most Northern European countries is Protestantism. This movement, which was developed by the German theologian Martin Luther and later Johannes Calvin in the 16th century, quickly spread and diversified, leading to the emergence of different understandings of reform. After the changes in the Protestant faith in England, "Religious Great Awakenings" took place in North America and new approaches to the Protestant faith led to important developments.

As a result of these movements, American Protestant missionaries, who followed Paul, who was regarded as the architect of missionary work and who considered every possible way to achieve success, were ready to do whatever they could to spread their faith all over the world. In this context, modern missionary movements were put into practice very effectively from the beginning of the 19th century. In these missionary movements, Protestant societies affiliated with many different movements were also established. The most influential of these was the American Board of Commissioners of Foreign Missions (ABCFM), which was established under the leadership of Congregationalists, who were mainly representatives of the Puritan movement, and known as the American Board for short. The missionaries of the Board, who aimed to convert the heathens in the Americas to Christianity in their first meeting in the 1810s, planned to turn to the Jews later on and to work for the Muslims from now on. As James L. Barton says in his book "Daybreak in Turkey", American Protestant missionaries, who are modern apostles, acted with the aim of spiritual conquest, unlike the Crusaders. Their main purpose was to convey God's message to all races and peoples and to convert them to Christianity.

The American Board and similar societies also determined working principles for the missionaries they assigned. In his book, *Missionary in Islamic Countries*, Mustafa Halidi states that missionaries mask their missionary work with tools such as doctors, teachers and charitable institutions, while patiently states that they take it as their primary duty to reach their goals by using these services as a tool after they have established themselves in the society. With these tactics, missionary soldiers, who spent almost their entire lives in foreign lands to which they were sent, were able to be effective in determining the policies of the country, as well as receiving the moral and material support of the public in their own country with the invaluable information they sent. In addition, they caused political and religious turmoil in the lands where they worked, thanks to their collaborators.

The most resistant force against the missionaries who took action within all these studies was Islam. The new generation of Christians, whose origins date back to the Crusades, realized the crescent-cross fight in a different dimension, and despite all the efforts and investments, they were not at all satisfied with the result achieved. For this reason, they turned to the eastern Christian churches, whose roots go back to ancient times under Muslim rule, and they were partially successful especially in the works for the Armenians affiliated with the Gregorian church. However, through the conferences organized by a number of missionaries who did not find the work for Muslims sufficient, they showed that they did not put aside the work for Islam and did not lose hope.

In Cairo in 1906, in the first conference of the Muslim world called "The Mohammedan World of Today", which was convened under the leadership of missionaries such as S.M. Zwemer, E.M Wherry and James L. Barton, representatives from different Protestant missionary societies around the world presented the situation of Muslims in their respective areas of responsibility in their papers. Zwemer, who is called the "Christian apostle sent against Islam" and one of the most influential figures who explained Islam to 20th century Christian societies, especially with his works in the Arabian region, was the most important organizer of this conference. He also took part in the conference with two papers describing the situation of Islam in Arabia and detailing the population of Muslim communities all over the world. Wherry, whose most important work is "A Comprehensive Commentary on The Quran" and who made explanatory comments on the verses in the Qur'an with this book, explained the situation of Islam in North India. Barton, who was the director of the American College in Harput for 7 years and was the foreign mission secretary of the American Board from 1896 to 1927, represented the Board at a high level throughout the conference. Missionaries presenting other papers were from Iran to India; From Sumatra to Java, they explained the missionary work carried out in the entire Muslim world until 1906 in their declarations and revealed detailed information about the Muslims living in that period. In the same conference, Robert E. Speer gave the formulas of how to mobilize the Protestant people, who were indifferent to the missionary work towards Islam.

After this important conference, in 1911, another important conference called "Islam and Missions" was held in Leknev, India, to evaluate the situation of the Muslim world again and to evaluate the results of the conference in 1906. In this second major conference for the Islamic world, papers evaluating issues such as "Panislamism", "Missionary Studies and State Administrations", "Progress of Islam", "Education of Missionaries" and "Reform Movements" were presented. On the Organizing Committee, in addition to Zwemer and Wherry who were also present at the first conference, C.G. Mylrea took charge. Making the opening speech, Zwemer explained the change in the Muslim population in the world from 1906 to 1911, the political situation and developments in the countries, the movements in social and intellectual life from the Cairo conference to that day, and finally the changes in thought towards Muslims in local churches and communities after the Cairo Conference.

Through this study, examining both conferences of the Muslim world and addressing the issues of the presented papers will contribute to the understanding of the situation of the Muslim world at the beginning of the 20th century and to understand

the scope of the missionary studies. In addition, the evaluation of the aims and results of these missionary meetings will help to better understand the work of the missionary armies that aimed to make Christianity the religion of the whole world.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

1927

13 / 6